

לבלוב 25

כתב העת של האירגון העולמי של יהודים יוצאי לוב
הניצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו

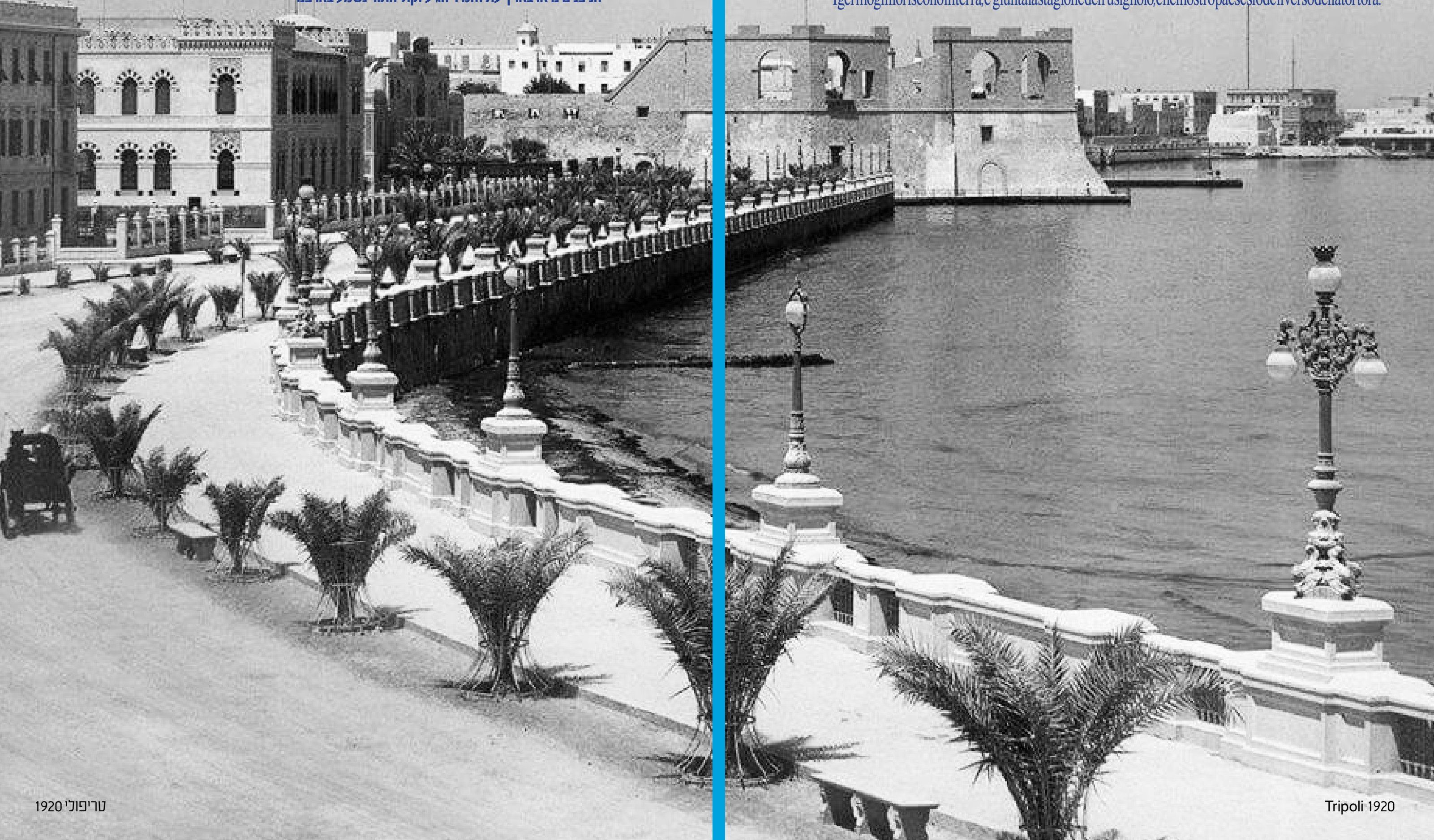

לבלוב 24 גרמוגלי

GERMOGLI 25

Publicazione periodica dell'organizzazione mondiale degli ebrei di Libia
Igermogli fioriscono in terra, e' giunta la stagione dell'usignolo, e nel nostro paese si ode il verso della tortora.

טרפולי 1920

Tripoli 1920

לב לוב

הניצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו
סיון התשע"ז יוני 2017
כתב העת של הארגון העולמי ליהודים יוצאי לוב

הדור החדש

פיוט מאת רבי פריג'א זוארץ

לב לוב חוגג חצי יובל

בלב נרגש אני מציגה בפניכם את גיליון לב לוב מספר 25, ואתו נציין חצי יובל של גיליונות שבהם פרסנו את סיפורה של הקהילה הנפלאה שלנו. על ארבעים עמודים של טקסטים ותמונות מונצחים המורשת שלנו, ההיסטוריה, המנהגים, התקופות השונות, מאמרים היסטוריים לצד כתבות הסוקרות מקרים ואנשים.

הגיליון שלפניכם עוסק במספר נושאים הקשורים לתקופת החמה של השנה.

עונת הקיץ היא העונה האידיאלית לקיום חתונות. רבים מהזוגות קובעים את יום האיחוד ביניהם לימים שאחרי ספירת העומה לשם כך בחרנו בשתי כתבות העוסקות בנושא. הכתבה על אודליה ארביב, צעירה נמרצת הנמצאת למעלה מעשור בתהליך של שידוכים והיכרות במטרה למצוא את בן הזוג המיועד לה, עוסקת בקושי של הרזוקים בתוך החברה הישראלית בכלל והחברה הלובית בפרט. ציון וטורי כותב על המנהג שלנו לקרוא את פרשת "ואברם זקן" לכבוד החתן בבתי הכנסת בשבת חתן.

בתקופת הקיץ אנו מרבים לבלות בקרב המשפחה. במשפחה שלי היו קוראים למפגשים הללו "קעדא", היינו ישיבה. אהבתי מאוד את הישיבות בצוותא, והם היוו השראה לאסוף ולהביא לפניכם סיפורים משפחתיים, זיכרונות אישיים וסיפורים ששמענו מפי סבא וסבתא. אלו אומנם סיפורים פרטיים, אבל הם אוצרים בתוכם מאפיינים בולטים מאוד בקהילה שלנו ומעצבים את ייחודה.

אחד מהסיפורים האישיים בגיליון הוא סיפורו של סבי, כמוס שמואל ז"ל. עם מותו של סבי היקר, הסתיימה תקופת מיוחדת, תקופה שחיו בה אנשים תמימים וישרים, בעלי מאור פנים וערכים חשובים, אנשים שלא סטו מהמסורת העתיקה שלהם, כיבדו את הוריהם באופן מעורר קנאה, הערכה והערצה שלא נראה כמותו בימינו. בדמעות שלי כתבתי עליו. סבא שלי היווה במשך תקופה ארוכה מאוד ה"דבק" של המשפחה, ביתו היה מקום המפגש עבור חמישה דורות של משפחה אחת. הוא לא ביקש הרבה, וגם לא העניק דבר מלבד נוכחות אוהבת חיוך של אהבה שהעניק מכל הלב וחיבר בין כולנו.

הסיפור האישי שלי עורר הזדהות בקרב רבים מבני הקהילה. הוא העיר את תשומת לבם לעובדה שיחידים מבני הדור שעומד להיכחד ולהיעלם מהעולם עדיין חיים וקיימים בקרבנו ויש להקשיב להם, לעודד אותם לספר מה שהספיקו לשכות, שכן ברגע שהם עוזבים אותנו לעולם שכולו טוב נקבר יחד עמם הסיפור המיוחד שלהם. גם לכם קוראים נכבדים אני מציעה: נצלו את התקופה הקרובה, בקרו את בני המשפחה המבוגרים, תעדו את סיפורם ושמחו אותם בתשומת לב אמיתית, אני מבטיחה לכם הנאה וסיפוק מהמעשה הטוב.

אני מזמינה אתכם לקרוא את הכתבה הנפלאה של דוד ויוסף ג'אן על בתי הדין הרבניים של לוב, על עוצמת השפעתם וחשיבותם בקרב הקהילה בלוב ובעולם הרבני כולו. קראו גם את הכתבה המרגשת של אברהם ארביב שכותב את זיכרונותיו האישיים כילד בתקופה הנוראה של פרעות 1967 והיציאה החטופה והמטלטלת מלוב.

בנוסף, אי אפשר היה להתעלם מהחשיפה התקשורתית הנרחבת בנושא שואת יהודי לוב. בין הכתבות הכתובות, ומן הראיונות ברדיו ובטלוויזיה בארץ ובעולם. התעלמות המוחלטת מנושא חשוב זה זוכה בימים אלו לתיקון. בגיליון זה צירפנו מספר כתבות שנכתבו עליו באמצעי מדיה שונים.

אסיים, כהרגלי, בדברי תודה והערכה לאנשי המערכת והכותבים שעושים לילות כימים ומוציאים תחת מקלדתם מאמרים איכותיים ומרגשים. אני מברכת את חברי המערכת החדשים שהצטרפו אלינו. אני מקווה שעבודתנו המשותפת תניב פירות טובים ואיכותיים למען הקהילה היקרה שלנו ולמען הדורות הבאים.

הדור החדש דור התחיה
את אבק הגולה מקם נערך
רב לנו תענות בקאפליה
קני שמשנו הנה האירו
צעירים נאמנים שמרו על דגל
החרות הגאלה את השעה
אל נא תחמיצו הקץ לסכל
קדימה קדימה לה הישועה
זה כקה נודדים נעים הננו
שעיר משלח לכל עזאזל
מטרה לחצים למכים גנו
בישימון חיינו אין פנת צל
הגשימו את תקות שנות אלפיים
בל נהי עוד דרוכי מנוחה
למורטים בל תתנו עוד לחיים
פקחו עיניכם וראו נכוחה
ישירי גב זקופי קומה צעדו
יניגם אתם לבני המכבים
מלכים בשמעם שמעם רעדו
משאגת חד נמוגו רבים
חדשו תקופת דורות עברו
תור הזהב יהודה גור ארי
גופות חסונים כאז תגברו
נשמה בריאה בגוף בריא
זכרו נא את דברי מנהיג עמנו
אם רק תרצו אין זו אגדה
השיבו לתחיה שפת חוֹזִינו
קמשו את חזון בן יהודה

שיר לאומי זה, המושר במסורת יהודי לוב ביום העצמאות, חובר על ידי הרב זוארץ, רבם של יהודי לוב.

המחבר נפעם מהעולים השבים לארץ האבות ומחזק אותם במשימות השעה - הקרבה לגאולה. הוא פונה אל הצעירים שיממשו את תקוות דורות הגלות בהתייבבם בחוסן גופני להגנת העם. הוא מסיים בצייטוט דברי הרצל ובקריאה לשוב אל לשון האבות כלשון חיה, כחזונו של בן יהודה. שיר זה לא נכתב לפי המליצה הפיוטית המרובה בדרך כלל בשיבוצי פסוקים. לשונו מודרנית ומרובדת פחות. עם זאת נשמרים בו המקצב והחריזה המאפיינים את השירה.

מתוך הגדה-אגדה ליום העצמאות בהוצאת מועצה אזורית עמק חפר - מרכז קהילתי אזורי ויזית" - מרכז לזהות יהודית תרבותית בעמק חפר.

- 35. Ricordo del rag. Lillo Arbib. - Vittorio Halfon
- 36. Cinema - Herbert Avraham Arbib
- 39. Un pomeriggio all'Underwater - Daniel Mimun

מתנדבים באירגון

שמעון דורון, מאיר בחלון, אבי פדהצור ניסים רובין, בנימין דורון-דודוש, צורי דורון-דודוש, מיכאל גורן, רינה אבני, משה ברדה, ליאורה בנימין, סימה גאון, שמואל גואטה, ג'לסינה דבש, הרצל דאבוש, אריה הלחמי, רלי יונדרמן, משה זיגדון, מני זיגדון, נילי זרוק, איילה חגי, אסתרינה חדד, דודו חסון, דבורה טבול, מזל יעל, עדנה לוי, ניסים מימון, ג'ודי משולם, שושי נפתלי, ציון נעים, לילאנה סרוך, רחל עזרא, חנה צמח, קלימו שדה.
רו"ח צורי חסון. עו"ד דוד מססה. מזכירות: אסנת ביטון. הדרכה: פנינה שחם. ארכיון: שלי שרון.

Iscriviti all'Organizzazione Mondiale degli Ebrei di Libia.
Sii partecipe e usufruerai dei seguenti vantaggi:

- 1) Abbonamento alla rivista "Germogli" (Livluv).
- 2) Sconti speciali sui spettacoli, dischi e d.v.d.
- 3) Partecipazione alle votazioni per le elezioni dei membri dell'Organizzazione.
- 4) Aggiornamenti sulle novita in corso

Prezzo annuale: 50 Euro (Estero), 100 Shekel (Israele).
Si accettano pagamenti con carta di credito.
Per informazioni: 972-3-5336268 www.livluv.org

לחברים בארגון העולמי

- 1. הזכות לבחור ולהיבחר בבחירות לארגון
- 2. מוני לכתב העת "לב לוב"
- 3. הנחות לספרים ולתקליטורים
- 4. עדכונים על פעילויות שוטפות ואירועים

דמי חבר 100 ש"ח לשנה
ניתן לשלם בכל אמצעי תשלום
להצטרפות:
03-5336272 03-5336268

קוראים יקרים, בני קהילת יוצאי לוב היקרים,

שואת יהודי לוב איננה ידועה לרבים מאזרחי ישראל, למרות שיהודי לוב חוו את השואה באופן קשה, והתכנית, לו הצליחה, הייתה מביאה לחיסולה של כל קהילת יהודי לוב.

בשנים האחרונות חלה עלייה ברמת המודעות לשואת יהודי לוב, וזאת לאחר שבשנת 2010 הוכרו כל יהודי לוב שנולדו עד אוקטובר 1943 בלוב כניצולי שואה. הכרה זאת איננה ידועה תמיד לכל מי שזכאי לה, ולכן מחובתנו (אתם ואנחנו) לבדוק שכל אחד מבני קהילתנו אכן מקבל את הקיצבה החודשית המגיעה לו. יחד עם זאת אנו פועלים ומסייעים לבני הקהילה המוגדרים כניצולי שואה בהגשת טפסי דיווח על החמרת מצב ובקשה לקביעת שיעורי נכות התואמים את מצב בריאותו של הניצל. יחד עם הפעולה למען הניצולים אנו מבצעים פעילות רבה למען העלאת הנושא לסדר היום הציבורי, כך שנושא שואת יהודי לוב יהיה ידוע לכל בית בישראל.

השנה היינו שותפים לפרויקט "זיכרון בסלון" ואירחנו כ-120 אזרחים, מתוכם כשמונים חניכי תנועות הנוער מאור-יהודה. כמו כן, שיגרנו ניצולים ואת בני הדור השני לספר את

סיפור שואת יהודי לוב במספר אתרים, ביניהם תל-אביב, ירושלים, צורן, חולון, הרצליה ועוד. ניצולי שואה יוצאי לוב התראיינו לרשתות טלוויזיה והרדיו ובכלל זה ברשת "קול ברמה", רדיו 90 FM ול"בי.בי.סי" בערבית, וסייענו בכתיבת כתבות לעיתונים הראשיים ולעיתונים כמו יתד נאמן. פעילות רבה זאת זכתה להדים רבים ולתגובות רבות של אזרחים שנחשפו לנושא שואת יהודי לוב בפעם הראשונה.

מחובתנו להמשיך ולתעד כל עדות שאנו יכולים לגבות מהניצולים ולשמר את העדויות שלהם. במיוחד לצורך כך פתחנו אתר אינטרנט ייעודי על שואת לוב והעלינו עדויות ותכנים רבים.

על כולנו להתגייס ולסייע באיתור עדים שיכולים לספר את הסיפור, או שיש להם מסמכים ופריטים מתקופת המלחמה הראויים לשימור והצגה.

אנא סייעו לנו להגיע לכל ניצל, לכל מסמך ולכל חפץ, כדי שנוכל לספר את הסיפור השלם של המלחמה הארורה ואת הסיפור של שואת יהודי לוב.

בברכה,

שמעון דורון, יו"ר

דבורה טבול הדדי יקירת החינוך הדתי לשנת תשע"ז

בחג החנוכה העניק ארגון המורים הדתיים תואר לעובדי הוראה נבחרים כהוקרה על פועלם למען קידום החינוך הדתי בישראל. שמות המועמדים נאספים מכל רחבי הארץ, ובסוף התהליך נבחרת הרשימה הסופית. הטקס מהווה הזדמנות לעלות על נס את הישגי החינוך הדתי בתחומים נבחרים, ואת תרומתם של המועמדים לחיי הרוחניים והחברתיים של מדינת ישראל.

מאת: משה (זיגי) זיגדון

השנה הוענקה תעודת הוקרה לדבורה טבול הדדי, שזכתה בתואר "יקירת החינוך הדתי תשע"ז" בטקס רב רושם שנערך במלון "רמדה" רנסנס שבירושלים בנוכחות הרב הראשי לישראל לשעבר הרב ישראל מאיר לאו, ח"כ זבולון אורלב, בכירי ארגוני המורים בישראל, מפקחים ומנהלים. התואר המכובד הוענק לדבורה על מפעל חיים ועל תרומתה לטיפול דורות של תלמידים ועיצוב מסלולים לתורה למצוות שהם עברה חוסנו ותפארתו של עם ישראל.

דבורה נולדה בלוב בשנת 1945 ועלתה ארצה עם משפחתה בשנת 1953. דבורה היא בתו של ציון שאול הדדי, ממייסדי בית הספר "התקווה" ומראשוני המורים לשפה העברית בלוב. ציון שאול הדדי פעל רבות

להעמקת התודעה היהודית והציונית בקרב צעירי לוב, ונראה שבמקרה הזה, כפי שאנו נוהגים לומר "התפוח לא נפל רחוק מהעץ", ודבורה בתו בחרה בחינוך כמקצוע ובהנחלת ידע וערכים כדרך לחיים בדיוק כפי שאביה עשה.

דבורה, מורה ומחנכת בעלת תואר שני בשילוב אומנויות בחינוך בבית ספר הראל בבת-ים, זכתה בתואר "מורה מצטיינת" מטעם ההסתדרות המורים בשנת 1992, ושימשה בתפקידים רבים: כסגנית מנהל, רכזת חינוך חברתי ורכזת יהדות ומחול.

גם לאחר פרישתה לגמלאות היא אינה נחה על שמריה אלא מתנדבת במקומות שונים בתחום האומנות, וכן מתנדבת בבית המורשת באור-יהודה ומסייעת רבות מניסיונה המקצועי להנחלת מורשת יהדות לוב בסיוור תלמידים ומבקרים.

הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב, חברי ההנהלה, חברי המועצה וכל הקהילה גאים בה ומברכים אותה על כל פועלה.

אברהם ארביב

יציאה

פרק מתוך רומן ביוגרפי בשלבי כתיבה

חייכניות, אוויר ממוזג, מוסיקת רקע קלה. ניתן האות לחגור את חגורת הבטיחות. כולם שתקו - משהו עוד עלול להשתבש. המנועים רעמו, והמטוס התחיל את ריצתו על המסלול. רק כשגלגליו התנתקו מהקרקה, כמו השתחררה אנחת רוחה. הרוב הביטו למטה מבעד לחלונות, לעבר הנוף המדברי המתרחק והים הכחול, אך אבא היה מהורהר: היינו כאן יותר מאלף שנים לפני האסלם, והנה אנחנו נוסעים, והם נשארים.

חיים חדשים מתחילים.

***

חודש לפני-כך, בסוף מאי 1967, מלאו העיתונים בטרופולי מאמרים אנטי-ציוניים ואנטי-יהודיים. המוביל היה 'א-טאליעה' הקיצוני; אך גם היומון הרשמי והמתון יותר, 'טראבלס אל-ערב', לקח חלק במערכת ההסתה, ושידורי החדשות שציטטו ידיעות מקהיה מעמאן ומדמשק הוסיפו לשלחוב הרוחות.

ביום שישי ה-2 ביוני, האימאמים במסגדים התסיסו את המתפללים לגיאד נגד היהודים, עושקי המולדת הערבית, כשהם משלבים בדרשותיהם קטעים מהקוראן בנגות היהודים: "אלה אשר הוטלה עליהם התורה ולא עמדו בה נמשלו לחמור נושא ספרים. מה רעים הם אנשים כמותם, אשר מתכחשים לאותות האל...". הדרשות שודרו גם בתחנות הרדיו.

השבוע שבין ה-5 ל-12 ביוני נועד לאיסוף משאבים עבור צבא השחרור הפלשתיני. המגבית נפתחה בתרומה של עשרת אלפים לירות מצד המלך אידריס. הממשלה נכנעה ללחצים מצד חוגים נאסריים ואישרה רשמית את 'שבוע פלשתיני' ואת כל האירועים הנלווים לו.

גם הקהילה היהודית, כמו קהילות מיעוטים אחרות במדינה, תכננה ליטול חלק במגבית, כשם שעשתה בעבר עבור העניין האלגירי. זה תשע שנים לא הייתה לקהילה מועצה משלה, והיא נוהלה על ידי נציב ממשלתי, מוסלמי, פקיד משרד הפנים. תפקידו הצטמצם לצד הניהול, והיהודים מצאו את עצמם ללא ייצוג רשמי. חיי הקהילה וקשריה עם הממשל נוהלו על ידי מתנדבים, נכבדים ופעילים בעבר. בתחילת יוני הם שיגרו למלך, לראש הממשלה ולשר הפנים מברקים שבהם הביעו את עמדתה הניטרלית של הקהילה היהודית ואת רחשי הנאמנות שלה למלך ולממשלה. הם ציפו לזכות בהגנת המלך ובחסותו, כדי לרכך מכות שאולי תכננו גורמים עוינים נגד הקהילה.

כדי להפגין סולידריות עם העם הלווי, הקהילה אף ערכה הכנות לגיוס כספים. ביום שני ה-5 ביוני, בשעה 10:00, הידיעה על פתיחת המלחמה בין ישראל למדינות ערב הכתה את העיר כברק. המון גועש ורועם זרם לרחובות והחל מתנפל על חנויות, מחסנים ובתים של יהודים. האירועים החלו בעיר העתיקה, ברובע 'החארה' המעורב שבו חיו לרוב יהודים בעלי מעמד כלכלי נמוך יותר, אך התפשטו במהירות גם לרבעים החדשים והמבוססים.

בשעה שבה החלו המהומות שהו התלמידים בבתי הספר, וראשי המשפחות בחנויות ובמשרדים.

אבא נהג לצאת מאוחר למשרדו. באותו יום הוא התעכב בבית עוד כדי להאזין לחדשות. המתח של הימים האחרונים לא נתן לו מנוח. הוא חש שמשוה עומד לקרות, ושבמקרה זה יהיה לו תפקיד משמעותי לשחק. ניסיונו כראש הקהילה בעת המהומות ב-1948, שליטתו בשפה הערבית וקשריו עם בכירים בממשל סימנו אותו, גם בעיני אחרים, כאחד המנהיגים הבלתי רשמיים של הקהילה.

עם הישמע שאון ההפגנות, דאגתו הראשונה הייתה לאסוף את ארבעת ילדיו הצעירים יותר מבית הספר; אחי אריק ואני למדנו באוניברסיטאות באיטליה, ושבנו אליה לא מזמן אחרי ביקור בבית בחג הפסח. הוא מיהר ברגל לשני בתי הספר האיטלקיים, העממי והתיכון, שהיו במרחק לא רב, והביא את הילדים הביתה. גם הביא עמו תלמידים יהודים אחרים שהתגוררו רחוק יותר.

הקבוצה נכנסה אל חדר המדרגות הקריר של הבניין, נעלה אחריה את הדלת ורצה למעלה אל כניסת הדירה. אימא המתינה עם דמעות בעיניים, סבתא הכתה על ראשה בשתי ידיה. הילדים נשלחו מיד לשירותים: "לכו לעשות פיפי". זה נחשב תמיד פתרון פלא להקלה על חרדות.

הדירה שלנו הייתה ממוקמת בבניין בן שתי קומות בשארע ליבדה, רחוב קטן ללא מוצא במרכז העיר. עברנו אליה ארבע שנים לפני כן, מהדירה בשארע א-רשיד שבה התגוררה המשפחה עשרים שנה כמעט, ושכבר לא יכלה להכיל תשע נפשות. היה זה בניין המגורים היחיד ברחוב, בניין ישן שבו רק שתי דירות: משפחתנו גרה בקומה הראשונה, ובקומה השנייה גרה עוד משפחה יהודית, משפחת רקח. לדירה היו שני כיווני אוויר, אחד היה מהצד של דלת הכניסה לבניין, ומולו היה

בית נמוך שבו גרה משפחה ערבית, שלו חצר ובה עץ, חמור ותרגולות. הכיוון השני היה מהצד שמנגד, על שארע מזראן המרכזי; שם היה הסלון, עם מרפסת שממנה אפשר היה לראות את בתי הספר שלנו.

אבא נכנס אחרון הביתה, מתנשף. עורו הבהיר האדים. גופו השמנמן לא היה מורגל לפעילות פיזית מאומצת. הוא ניגש לכספת, פתח אותה והוציא ממנה אקדח בֶּרֶטָוּה בעל קת מעץ. בני הבית צפו בכלי הנשק בחרדה - איש מהם לא היה מודע לקיומו עד אותו היום.

עכשיו היה צורך להחזיר ילדים לבתיהם ולהבטיח אספקת מזון. נהגנו הערבי טאהר סייע במשימה, ופינו, הנהג האיטלקי שהפסיק לעבוד אצלנו אחרי שהתחתן, הפך לשליח העיקרי של המשפחה, אף כי נפוצו כבר ידיעות שגם מספר איטלקים הותקפו.

אבא התיישב ליד הטלפון, והתקשר למספר יידיים ונכבדים מהקהילה - חי גלאם, פנחס נעים, אנג'לו נחום וקֶלְמֶנטֶה חביב. הטלפון בביתנו עוד פעל, אך משפחות יהודיות אחרות היו מנותקות לחלוטין, והתקשורת אתן התאפשרה רק דרך טלפונים של שכנים לא יהודים. ובאופן עקבי, כל מספר שאליו אבא התקשר נותק זמן קצר לאחר מכן.

הרדיו הודיע על מצב חירום שהכריזה הממשלה, ועל עוצר לילה בין שבע בערב לשש בבוקר. התמונה שהצטיירה הייתה של ממשלה שאינה מצליחה להשתלט על הרחוב, ויחד עם זאת נהרת מהפעלת כוח רב מדי, כדי שזעם הפורעים לא יפנה כלפיה.

מחלונות הדירה נראתה נוכחות מוגברת של שוטרים חמושים.

למחרת התחילו להגיע ידיעות על נפגעים ועל הרוגים. גם מבנגאזי זרמו ידיעות על מהומות ונפגעים. בטרופולי ריכזו השלטונות את יהודי החארה במחנה צבאי בג'ג'י, כארבעה

קילומטרים ממרכז העיר, וציוו על היהודים באזורים האחרים שלא לצאת מבתיהם, תוך אזהרה שהמשטרה לא תוכל להבטיח את ביטחונם.

הרדיו הפך לאמצעי העיקרי לקבלת חדשות מהעולם החיצון. בני הבית דילגו בין תחנות בערבית לבין תחנת הבסיס האמריקני הסמוך לעיר, הויליס פילד. רק אבא הבין את השידורים במלואם. בערב נעשו ניסיונות להקשיב לתחנות איטלקיות או ל-ב.י.סי. הידיעות על המלחמה במזרח התיכון היו מעורפלות. התחנה הערבית המקומית דייוחה

אך מעט על המהומות. פורסמה קריאה מצד ראש העירייה לאופים ולחנויות המזון לפתוח את עסקיהם, אך מעטים נענו.

ידידים ערבים ואיטלקים התנדבו לעשות קניות עבור המשפחה, אך חלק מהפניות הושבו ריקם, כשהבינו המוכרים שהמזון מיועד ליהודים.

דלת הדירה נותרה פתוחה רוב הזמן. שתי המשפחות פעלו כיחידה אחת, והבניין הפך למעין חדר מלחמה משותף. למשפחת רקח היה מקלט טלויזיה שאפשר לקלוט שידורים מהבסיס האמריקני ומאיטליה. ממקורות אלה התעדכנו המשפחות בניצחון המסתמן של ישראל במלחמה, כשבהפגנות הרחוב נמשכו הקריאות "אל תל אביב, אל תל אביב!"

ידיעות על שריפות, הרס וביזה של בתי כנסת התחילו לזרום.

***

ב-8 ביוני, לאחר התייעצות טלפונית עם ידידיו, העביר אבא איגרת לחופתי, באמצעות שליח. הוא התיישב ליד המכתבה, ובכתב היד הערבי הקליגרפי שלו ניסח בקשה להתערבותו הדחופה להרגעת הרוחות. בניסיון לשחזר את הפתרון למהומות ב-1948, ואף הציע לו לכנס בהקדם מפגש בין נכבדים ערבים ויהודים,

כדי להשיב את המדינה למצב של ביטחון ושלווה. האיגרת נוסחה בסגנון מפויס ומליצי, והסתיימה בהצהרה 'הנני סומך על שיתוף פעולה מצדך ועל אהדתך'

אולם הפעם נותרה הפנייה ללא מענה.

בשבת בבוקר הבחינו הדיירים בעשן המיתמר מכיוון דלת הבניין. מישהו צלצל למכבי האש, וכבאים אף נראו מבעד אחד החלונות, אך הם עמדו בחוסר מעש. צעירי הבית מילאו דליים במים, הורידו אותם מטה בשרשרת אנושית וכיבו את האש לפני שהספיקה לגרום לנזק רב. גיחה החוצה גילתה שברי בקבוק תבערה שנוזק אל כניסת הבניין.

קינן רקח, שכנו, עלה על הגג כשהוא מחופש בבגדים ערביים, ומתחתם תת-מקלע משריפת חנויות רבות.

ביום ראשון הגיע לביקור ידיד איטלקי של אבא. הוא נכנס אתו לחדר, סגר את הדלת, ומסר לו על שתי משפחות, לזון ורקח, שלוש-עשרה נפשות, שהוצאו מבתיהן על-ידי קצין צבא, או מי שהתחזה לקצין צבא, באמתלה להצילן על ידי פיגוע למחנה גורגי, והן נרצחו בפאתי העיר. גם הקצב ויטו מימון נגרר החוצה מחנותו ונטבח באכזריות, וכך גם מרומה מימון, מטפלת בבית הזקנים היהודי.

השניים יצאו מהחדר בפנים חתומות, ואת הידיעה שמר אבא לעצמו.

באמצעות פיניו העביר אבא מכתב למנהל הכלבו בג'ורג'ימפופולי, הממוען לארגון הגיונט בארצות הברית, בבקשה שימצא דרך לשלוח אותו ליעדו בעזרת אנשי קשר בוילוס פילד. במכתב תיאר את המצב וביקש לארגן סיוע דחוף מגורמים בינלאומיים.

כבר חלף שבוע מתחילת המהומות. נעשו פניות טלפוניות נרגשות אל נציב הקהילה

אנשים טובים באמצע הדרך

אנשים טובים מאוד נקרים בחייו של האדם ואינם נשכחים לעולם. שמעון וטורי פגש אדם זר שביום אחד עזר לו לסגור מעגל חשוב בחייו.

צורי דורון-דודו

שמי שמעון וטורי, נולדתי בשנת 1947 כ"ה תמוז תשי"ז לפרוטונה בת שלום ולאליהו בן שמעון, אבי, אליהו וטורי, נולד בשנת 1919 באותו יום שבו אביו נפטר, ואמו מנטינה גדלה אותו כיתום מיום היוולדו.

בסוף שנת 1948 סבתא מנטינה, אמי פרוטונה ואנוכי יצאנו מטריפולי והפלגנו בסירת מפרש לאיטליה. הגענו למחנה עולים ברומא, וכמה חודשים אחר כך נפטרה סבתי ונקברה ברומא. כל חיי ידעתי שסבתא נפטרה ברומא, אבל לא ידעתי היכן נקברה, והדבר הטריד את מנוחתי.

בשנת 1965, כשרעייתי שהתה באירופה, היא הייתה צריכה לעבור דרך רומא. ביקשתי ממנה ליצור קשר עם מכר שלי שעבד בשגרירות ברומא, ויחד אתו לנסות לאתר את הקבר של סבתי בבית הקברות היהודי העתיק 'ורנו' שברומא. היא אכן עשתה זאת, איתרה את הקבר ואף הצליחה להביא מספר תמונות של המצבה, אבל התמונות לא הראו בבירור מה כתוב על המצבה, כי השנים הארוכות שעברו נתנו בה את סימניה.

כשיצאתי לגמלאות, 65 שנה לאחר מותה של סבתי, החלטתי לעקוב אחר סיפור עלייתי ארצה. במסגרת חיפושיי הגעתי לארכיון הציוני בירושלים, ושם מצאתי הוכחה לכך שאבי אכן נשאר בטריפולי עת עליתי על סירת המפרש עם סבתי ואמי. להפתעתי, גיליתי שבין שמות

נוסעי האנייה "אילת" שבה הפלגנו ארצה מאיטליה, הופיע גם שמו של אבי. לפי הסדר הזה - אבא, אימא ואנוכי, ובמספרי תעודות זיהוי עוקבים. זאת הפעם הראשונה שבה נודע לי שאבי אכן היה עמנו באנייה שבה עלינו ארצה. כעת נותר לי לאתר את קברה של סבתי. חשתי שרק בכך אצליח לסגור מעגל.

פניתי לחב"ד ברומא וביקשתי מהם לחפש את קברה של מנטינה וטורי, אבל הם הצליחו למצוא קבר של אישה בשם מנטינה ארביב. השם היה דומה, וגם התאריך המדויק של יום פטירתה 24.2.1949, אבל התשובה שלהם לא סיפקה אותי. הרגשתי שאני חייב ללכת למקום ולראות את הקבר כמו עיני.

זמנית את המדינה. "נראה לי שהגענו לנקודה שבה אין מנוס מכך שהיהודים יעזבו", אמר. הקצינים הבטיחו שהמשלה תדון בנושא ותחליט תוך ימים ספורים.

החלטת המשלה לא פורסמה ברבים, אך החל מה-20 ביוני הגיעו נציגי המשטרה לבית שלנו ולבתי כל היהודים, אחד אחד, כדי לקבל לידהם את הדרכונים ולהכין אשרות יציאה ומסמכי נסיעה לכולם. גם צלם התלווה אליהם. הרשויות הכינו את המסמכים בחריצות ובמהירות יוצאות דופן. שוטרים חמושים ליוו לקונסוליה האיטלקית את מי שהיה זקוק לוויזת כניסה. אשרות היציאה הוגבלו לשהייה מחוץ ללב עד שלושה חודשים, שלאחריהם יוכלו היהודים לשוב. לכל יוצא הותר לקחת עשרים לירות לוביות במזומן, ומזוודה בת עשרים קילוגרמים לכל היותר. כל היהודים זורזו לצאת, גם השוהים במחנות וגם אלה שהיטו.

לאחר מספר ימים החלה רכבת אווירית לרומא. אלה שרוכזו במחנה גורג'י פונו אף הם לאיטליה באניות של חברת 'טירניה' האיטלקית.

בבית הוכנו המזוודות בזריזות, כל אחד התייסר בשאלה מה לקחת במסגרת הכבודה שאושרה.

לפני הנסיעה שלח אבא מברק למלך איזרים, ששהה במעונו בעיר טוברוק. במברקו בירך אותו בשם הקהילה היהודית לרגל חג 'המאוליד' - יום הולדתו של הנביא, וביקש "ביטחונות נאותים לחיים ולרווחה שלנו ושל ילדינו, מאחר שקהילתנו, שסבלה רבות, נמצאת בסכנה גדולה אחרי המהומות של השבועות האחרונים". כדי לוודא שהמלך קיבל את פנייתו אף התקשר לראש לשכתו.

ביום המיועד לטיסה נשלח פיגו להביא את נוזו אָאוג'ניו ואת אשתו החדשה סופיה מזירתם בשארע א-רשיד. טאהר קיבל במתנה את מכונית הפיאט 124 שנרכשה לא מזמן. לאחר מכן הובילה שיירה של עשר מוניות את בני המשפחה, את שכנינו ואת כבודתם לשדה התעופה. ליוו אותה שלושה ג'יפים צבאיים, אחד מלפנים, אחד באמצע ועוד אחד מאחור, שעליו חייל החמוש במקלע.

שלושת החודשים שהוקצו חלפו, אך היהודים לא הורשו לחזור וגם לא להשיב לעצמם את רכושם. כך, עם בוא הקיץ של 1967, בא הקיץ לפזורה היהודית בלב - פזורה שראשיתה בגולי הבית הראשון והשני, שאליהם הצטרפו בהמשך מגורשי ספרד.

לו לפנות לסהר האדום הלובי או לצלב האדום הבינלאומי לקבלת סיוע. באותו יום טלפן למזכירו של ראש המשלה, הביע דאגה עמוקה על אירועים, וביקש ממנו שהמשלה תפעל להגן על היהודים.

לאחר מכן התיישב שוב ליד המכתבה וניסח מכתב ארוך לראש המשלה עצמו, חוסיין מאז. הוא התייחס למצב שנוצר עקב המהומות נגד היהודים, למעשי הרצח, הרס הרכוש והחרבת בתי הכנסת ותשמישי הקדושה שבהם, והפציר בו לעשות כל מה שנחוץ כדי להשיב את הסדר במהירות האפשרית. והוסיף בקשה: "לאפשר ליהודים שירצו בכך לעזוב את המדינה לזמן קצוב עד שיירגעו הרוחות, ועד שהתושבים יבינו כי עמדת היהודים בלבד הייתה ותהיה גם בעתיד מאופיינת בגאמנות מוחלטת למדינה ונטה בכל עת לשיתוף פעולה וחיי שלום עם אזרחיה הערבים". המכתב הועבר באמצעות שליח.

כעבור מספר שעות צלצל הפעמון בדירה. מהחלון נראו שלושה קציני משטרה בכירים. מבטים מבוהלים הופנו לאבא, והוא הורה לרדת לפתוח.

הקצינים עלו ונכנסו. הם חיפשו את ליג'ו ארביב. אבא הושיב אותם ברוב כבוד על הכורסאות שבחדר האוכל, וסגר את הדלת. בנות הבית ניגשו להכין קפה, והילדים נשלחו לחדריהם.

האורחים הכחישו את הטענות על הרוגים רבים בין היהודים, ומסרו שלהם ידוע על שני הרוגים בלבד. הם גם ניסו להרגיע: אלה שמצאו מחסה במחנות זוכים ליחס טוב ולהגנת המשטרה. הם ניסו לחקור את אבא על מקורות ידיעותיו, אך הוא התחמק.

הוא התעניין על פנייתו באפשרות לצאת

חל מוחמד אל-קוני, לטפל בדחפיות בפצועים ובקבורת המתים, ואך כל הפניות וההצעה להעמיד את כספי הקהילה לסייע למפונים הנזקקים ביותר, נענו בצורה מתחמקת.

שני ימי חג השבועות, ב-14 וב-15 ביוני, היו עצובים: תפילה קצרה אורגנה בין דיירי הבניין, וארוחות אולתרו ממוצרים בסיסיים, אם כי פיגו הצליח להביא בשר כשר מהבסיס האמריקני כדי שאפשר יהיה להכין את הבז'ין המסורתי.

נעשה עוד ניסיון הצתה כוון לבניין. הפעם נזרק בקבוק תבערה למרפסת של הסלון, נראה כי הפגיעות התרחשו בכוונה במועדים יהודיים. שיחה טלפונית בהולה עם קצינים במשטרה השיגה הצבת שוטר חמוש יומם ולילה ליד הכניסה לבניין. צעדי הכבדים קרעו את דממת הערב והלילה. משאיות המשטרה סיררו ברחובות הנטושים.

בני הבית השתדלו לשמור על שגרה, אולם סבתא נשארה ספונה בחדרה כמעט כל היום, אימא עסקה בכפיייתיות בעבודות הבית, והילדים חיפשו תעסוקה ואפיקים שונים לפירוק המתח, לא תמיד בהצלחה. חלק קראו פרקי תהילים.

ב-16 ביוני הודיע הרדיו ששר הפנים הוחלף. אבא שלח מיד מברק לשר החדש, ויחד עם הברכות על מינויו בשם הקהילה היהודית הביע את ביטחונו כי 'תחת הנהגתו הרמה תחזור קהילתנו, שידעה ימים קשים, לחיות חיים נורמליים שלווים תוך זמן קצר ביותר'.

אך נראה כי הזמן אינו מביא לשיפור המצב. אבא החליט לפעול בכיוונים נוספים. למחרת, ה-17 ביוני, שלח מכתב רשום לנציב הקהילה, במשרד הפנים, וחזר על בקשותיו לדאוג לקבורת המתים ולבחון את מצבם של אלפי המפונים השוהים במחנה גורג'י. הוא גם הציע

למשפחתי, צילמתי תמונות ושלחתי להם. גם הם התקשו להאמין כשראו את התמונות, היה קשה לתפוס שזאת אכן האבן המקורית של המצבה. השינוי לטובה היה כל כך גדול שהוא שימח והפתיע אותנו באותה המידה.

מיד אחר כך הלכתי לחפש את הגן כדי להודות לו על העזרה וגם לשלם לו על המאמץ. אבל איש נעלם כלא היה. חיפשתי אותו בחלקה של סבתא וגם במקומות אחרים בבית העלמין, מרוחקים יותר, אך האיש איננו. חשבתי לעצמי, שאם הוא הגן של בית העלמין, כפי שחשבתי אתמול, הרי האיש היה אמור לבוא ליום עבודתו הרגיל. ולא כך היה.

מצד אחד הדבר ציער אותי מאוד, שהרי מגיעה לו התמורה עבור טרחתו, ומצד שני, כל סיפור הפגישה עם האיש המוזר נראה לי פתאום קסום, מיסטי. תמונה בעיניי גם המהירות שבה התבצעה העבודה באופן המושלם ביותר, וכעת - היעלמותו המוחלטת. כל אלה גרמו לי לתהות האם בכלל היה זה אדם אמיתי, או אולי מלאך? עד היום אינני יכול לענות על כך בוודאות.

האמיני, הוא עוד יבוא!

לא קל להיות רווקה, אם עברת כבר את גיל 25, רחמנא ליצלן. זה בוודאי לא מקל אם נולדת למשפחה לובית שורשית, כי אז כולם מסתכלים עלייך ברחמים, כאילו יש על מצחך אות קין, ומוסיפים את התואר "מסכנה" לפני השם הפרטי שלך. כולם עוקבים אחר הנעשה בחייך, משתתפים בצערך, מתפללים בשבילך, מדליקים נרות ומצפים לישועות בגבות מורמות. וכאשר "הצלחת בחיים", ואת כבר מתחנת, כולם מתחילים לנשום לרווחה, כאילו ניצלת ממחלה קשה. זה ממש, אבל ממש לא קל ולא פשוט. בעת אני רוצה לספר לכם על אחד הראיונות, שלהפתעתי, היה אחד המצחיקים שהיו לי בנושא רציני ביותר עם הסופרת המוכשרת אודליה ארביב.

מאת: מתי גילעד

כמה דברים שצריך לדעת על אודליה ארביב: היא התייתמה מאביה בגיל 7. היא עורכת תוכן ומנהלת סטודיו לצילום אירועים, והיא גם סופרת שפרסמה שני ספרים בשם "ברוך שפטרני מעונשו של דייט" וספר שלישי בשם "עד החתונה זה יעבור". שלושת הספרים מספרים על עשרות דייטים הזויים ואמיתיים, שרובם מבוססים על הניסיון האישי שלה. עד לחתימת הגיליון היא לא מצאה את בחיר לבה.

אודליה התחילה לצאת לדייטים בגיל 18, כשהגיע "הגיל שצריך להתחיל". היא חשבה שזה יקרה כמו בסרטים: היא תלך ברחוב, ומשהו ייפול לה מהדיים, ואז הוא יבוא וירם

אותו, מבטי עיניהם יפגשו, ו'טראח' - אהבה מובט ראשון - חתונה - ילדים. הפי א.נ.ד. אבל זה לא קרה.

בגיל 18 יצאת לדייטים כדי להתחתן. זה לא מוקדם מדי?

"כשהייתי בכיתה י' סיפרתי לכל הבנות באולפנה שאני מתחתנת. הכנתי הזמנות לחתונה המדומיינת, וכולם האמינו שאודליה יכולה להתחתן בגיל 16. חברות התקשרו לאימא שלי בצהריים כדי לאחל לה מזל טוב, והיא התפללה: "על מה אתם מדברים?", "מה זאת אומרת? "אודליה הביאה לנו הזמנה

לחתונה". זאת הייתה המהות שלי. כולם ציפו לכך שאתחתן מהר מאוד, גם היה הכי טבעי לי להיות אם. טיפלתי בעשרות ילדים. זה היה ברור שאני אתחתן מוקדם, ושהיו לי "מיליון" ילדים לפחות. כשזה לא קרה, הסביבה הפכה להיות מאוד לחוצה, וזה היה נורא.

אחר כך אמרו לי שאני ברגנית. זאת מילה שאומרים לך כדי לפגוע בך. אחת הטעויות שעשיתי בהתחלה הייתה להראות שאני לא ברגנית, ולכן הצהרתי בפני כולם: "אני רוצה להתחתן. נקודה. עכשיו כולכם תירו לכל הכיוונים. אחד מהם בטוח יתפוס". אבל גם זה לא עזר. היום אני יודעת שברגנות היא מילה טובה, ולברור זה דבר טוב, כי כך אפשר

"לברור" את הטוב מכולם. הבנתי שאני צריכה לסמוך על האינטואיציה שהקב"ה טבע בי, כדי שאוכל לבחור את מי שמתאים לי. בסופו של דבר אחרי החתונה את צריכה להתעורר עם הבחירה שלך ולהתמודד אתו מול אתגרי החיים, וזה ממש חשוב במי בחרת להיות השותף שלך. בנוסף, המון אנשים חושבים שאדם מסוים הוא האדם המתאים לך ביותר, ואת מוצאת את עצמך עומדת מולם, מתווכחת וטוענת שאת רוצה משהו אחר.

יש חוק בעולם, שאני גיליתי אותו, והוא נקרא "חוק ההבשלה", שלפיו לכל תהליך נחוץ הזמן שלו. מים רותחים אחרי זמן מסוים. אם תעמוד מול הפינג'ן ותאמר למים: "נו כבר תרתחו!" זה הרי לא יקרה. וזה מה שאני עשיתי, עמדתי ואמרתי "נו, עכשיו זה יקרה!". שוב ושוב כל פעם מחדש במשך המון זמן, ויתרתי על לימודים גבוהים כי חשבתי: 'למה ללמוד אם תכף אתחתן ויהיו לי ילדים?'. לא יצאתי לטיולים בחו"ל עד גיל 26, כי רציתי לצאת לטיול עם הבעל שלי.

גם לא האמנתי שבורא עולם יאכזב אותי. זה היה ברור לי שאם לא בגיל 18 אז בגיל 20, ואם לא בגיל 20 אז בגיל 22. בגיל 24 כבר הבנתי שזה לא הולך לכיוון שחשבתי. עם כל האמונה הטוטלית שלי בבורא עולם התחלתי לתמוה: הרי ריבוננו של עולם הוא זה שטבע בי את המהות הזאת של חתונה וילדים, ואני הרי מוכנה מגיל אפס להגשים את היעוד שלי, ובכל זאת - החתן אינו מגיע. מה קורה כאן? הרי גם את כישרון הכתיבה שלי קיבלתי ממנו, ואני אכן כותבת. הרי כל כישרון שנולדים עמו - יש לו מטרה ויעוד בחיים, ולי יש יכולת אימהיות ומהות של רעייה ורצון לנתינה אינסופית.

בכל פעם כשהייתי יוצאת עם מישהו, ואחרי זמן מה ידעתי שזה לא הוא, עמדתי במצב נורא. לא יכולתי לסבול את המחשבה ששוב אנמוד מול אימא שלי ואספר לה שזה לא הבחור. ריחמתי גם עליה.

חוץ מספרים, יצא משהו טוב מכל הדייטים והפגישות?

"בזכות הדרך שעברתי למדתי שלא לוותר על האיני שלי. במהות שלי אני אדם של נתינה אינסופית והרבה פעמים ביטלתי את עצמי, וחשוב מכול היה מה הוא חושב,

מרגיש, רוצה או צריך. אחר כך הבנתי שגם כשאתה בזוגית אתה הרבה פעמים נמצא לבד, ובתוך הלבד' הזה אתה צריך להיות אדם שלם. נישואין זה לא כזה נוצץ כל הזמן, והוא לא תמיד שם בשבילך, מקשיב לך ועונה לך לצרכים שלך, והאהבה איננה דבר סטטי שתמיד נמצאת אלא גם לה עליות וירידות. לכן החתונה היא רק אבן אחת שצריך לעבור, היא לא היעד. למדתי שכדי להיות בזוגיות טובה צריכים להיות שני אנשים שלמים מאוד, ורק אז האיחוד שלהם יהיה אמיתי ונכון. עד היום לא הייתי אדם שלם ובפנים הייתי מאוד שבירה. היום מציאת האדם הנכון לי הוא היעד האמיתי שלי, אבל בינתיים, כרגע, זה כואב לי. את רווקה ולא כיף לך.

אל המקום שבו אני נמצאת היום, מקום של

איך היית רוצה שהחברה תנהג כלפי רוקים ורווקות?

"הייתי רוצה לחיות במציאות שבה הציבור מכיל ומכבד, שלא ילחצו על המוגלה ושלא יצביעו על הפלולה' שצמחה לך על המצח כל הזמן. שלא יתנו לכאב שאנו חווים במה. מספיק קשה לך ולא כיף לך להיות לבד. אבל זאת ציפייה שהציבור אינו יכול לעמוד בה.

מסופר על פנינה שמאוד אהבה את חנה וכל הזמן הייתה גורמת לה לקנא ולכאוב כשילדה ילד נוסף. היא אומנם עשתה זאת מתוך כוונה טובה לעורר את חנה להתפלל ולזעוק להשם, אבל למרות זאת היא נענשה, ועל כל ילד שחנה ילדה בסופו של דבר שכלה פנינה אחד משלה, זאת משום שהיא הכאיבה לה והזכירה לה כל הזמן את החוסר שלה. אז אל

תגידו לי "התפללתי עלייך", "שמתי בשבילך צדקה". לפני כל נר שמדליקים אומרים "זה בשביל אודליה, מסכנה". אם את רוצה להתפלל או לתת צדקה בשבילי, נודה, אבל עשי את זה לעצמך בשקט. היו פונות אליי נשים שהביעו בפניי אכזבה כי הן התפללו ושמו צדקה בשבילי, ואני לא מתחתנת. פעם הייתי מרגישה רגשות אשמה על כך, אבל לא עוד."

שלווה, הגעתי בגלל כל הכוונות שנכוויתי בדרך. במילה כווייה אני מתכוונת לכך שאת יוצאת עם אדם שהוא לא פנוי. הוא נשוי, ואני לא מאחלת את זה לאף אחת. זה קורה, לצערי, גם במגזר החרדי, וזה קורה בגלל שבאינטרנט הכול פתוח וזמין, ושם אפשר באמת ליפול. בספר החדש יש שני סיפורים כאלה, ואני מספרת אותם כדי להזהיר."

מה דעתך על הרעיון של הקמת משפחה ללא חתונה?

"להתחתן בכל מחיר כדי להביא ילדים ומקסימום אחר כך להתגרש - אין זה אופציה מתאימה עבורי, אולי בגלל זה אני גם מתמהמהת עם הבחירה שלי. לפי ראות עיני ילד צריך אבא ואימא, וצריך להשתדל רבות כדי לספק לו את זה.

כשאני חושבת על אלו שמביאות ילדים לבדן אני סבורה שזאת איננה הדרך עבורי. בעיניי האופציה של אימוץ מתאימה מאוד, כי ישנם ילדים שכבר נולדו, ואפשר להעניק להם חיים טובים, אבל להביא ילד לעולם שיהיה מראש חסר אב - אני לא חושבת שזה הדבר הנכון לעשות.

זה נכון שהחיים יכולים להביא למצבים כאלה, אבל אז זה נכפה ולא משהו שנבחר מראש. זאת כנראה נקודת מבט של ילדה שהתייתמה בגיל 7 מאב ועברה ילדות לא קלה."

תמונה נדירה מתוך עיתון ביידיש שבה נראה הרכב בית הדין בטריפולי שנת 1933. ראש אב בית הדין ר' ציון ביתאן זצ"ל (עטור בזקן לבן), הדיין ר' יששכר חכמון זצ"ל (חבוש בתרבוש השחור) ור' יוסף יונה זצ"ל (חבוש בכובע השוליים האיטלקי)

פעילותו של רבי מסעוד חי רקח זצ"ל

בשנת 1749 מגיע לטריפולי כשד"ר מארץ ישראל רבי מסעוד חי רקח זצ"ל (יליד איזמיר), ומתמנה כראש בית הדין יחד עם רבי דוד טייאר זצ"ל ורבי בנימין ואטורי זצ"ל (יליד פיזה). בואו לעיר מהווה נקודת ציון בתולדות בית הדין הרבני, מאחר שהוא מלמד ומעמיד דור של רבנים ודיינים, ומזמן בואו אפשר, אומנם תוך קשיים מרובים, לעקוב אחר סדר פעילותם של הדיינים השונים מבחינת זמן כרונולוגי.

בנימין השני

הנוסע, ישראל בן יוסף, המכונה בנימין השני, המבקר בטריפולי בשנת 1853 כותב בספר מסעותיו: "עיר טריפולי עומדת על שפת ים התיכון... בעדת היהודים נמצאו אלף משפחות ולהם ארבעה חכמים הנקראים דיינים. הראש וראשון מהם ר' אברהם אדאדי, השני ר' שלום אגב (עגיב) איש עיוור, השלישי ר' ראובן (ר' יוסף רובין) והרביעי ר' פראעדאיעה (ר' פריאללה דאבוש), לכולם יד ושם בידיעת התלמוד והפוסקים".

רבי אברהם אדאדי זצ"ל

מהדיינים הבולטים בטריפולי לפני כמאה וחמישים שנה הוא "סבא דמשפטיים" ר' אברהם חיים אדאדי זצ"ל יליד העיר, נכדו של ר' נתן אדאדי זצ"ל וינו של ר' מסעוד חי רקח זצ"ל. משמש הוא בדיינות וכראש בית הדין בטריפולי החל משנת 1837 ועד עלייתו ארצה בשנת 1870. במסגרת תפקידיו השונים משמש הוא גם כשד"ר ארץ ישראל וגם מתמנה כדיין בצפת. מחבר מספר ספרים, כאשר שתי יצירות מופת שלו, האחת "השומר אמת" והשנייה היא הספר החשוב ביותר "ויקרא אברהם" על ארבעת חלקי השולחן ערוך, דיני גיטין, כללים, דיני ספר תורה וחקר מנהגי יהדות לוב הכולל סימוכין מהמקורות ומדברי ראשונים ואחרונים. אלו משמשים במרוצת הדורות ועד ימינו אנו כאבן שואבת לשימושם של הרבנים השונים (כדוגמת ר' חיים הכהן זצ"ל ור' אליהו חזן זצ"ל) הן בארץ והן בחו"ל. ועד כדי כך חשיבותם, שמצויים הם בפרויקט שאלות ותשובות של אוניברסיטת בר-אילן

יתרופו. כל הזקנים יתנו עדיהן ויצדקו על הנהגות הדיינים בימים הראשונים המדריכים את העם במעגלי יושר ושפטו את העם משפט צדק בין איש ובין רעהו בהלכות נזקי שכנים, נחלות, צוואות, מתנות, משא ומתן וכל מיני מזונות, גם מכר קרקעות ושטרי הלוואות, כיצא בכל היה על ידי הבית דין, גם דיני איסור והיתר, קידושין וגיטין, יבום וחליצה, ועונש על הניאוף וחילול שבת וכיוצא. קבלו עליהם הוראות מרן בית יוסף, אך בהלכות ברכות ואבילות אחזו להם כדברי המקיל. הממשלה התורכית אצלה מהודה על עדת הדיינים בימים הראשונים, נתנה בידם העוז והמשרה לשפוט את היהודים על פי השולחן ערוך ולהעניש כל עושי רשעה. גם על העבירות שבין אדם למקום. לתת במאסה, גם לתת עונש במקל חובלים, או שפט פיהם שבט החרם".

מבין התקנות המיוחסות לרבי שמעון לביא זצ"ל יש לציין את התקנה שלפיה על החזן לקרוא את תפילת העמידה במעריב של שבת וחגים בקול רם כדי להבדיל בין שבת ומועדים ליום חול, ואת התקנה ללימוד תיקוני כלה בליל שבועות. הוא נחשב למניח היסודות לעיסוק בקבלה ובתורת הנסתר בטריפולי, וחיבר את הפיוט בר יוחאי הידוע לכלל עם ישראל ויהודי לוב ונהגים לאומרו בליל שבת, וכן חיבר את הפירוש לספר הזוהר - כתם פז.

אברהם מיכאל קרדוזו - שבתאות

מהאינפורמציה המועטה על פעילות בית הדין בטריפולי מתקופת פעילותו של רבי שמעון לביא זצ"ל ועד תקופת פעילותו של רבי מסעוד חי רקח זצ"ל, אנו מוצאים כי בשנת 1668 הדיינים רבי יהושע גוילי, רבי שמואל חזן ורבי משה בדוסא חותמים על תעודת יושר למפיץ השבתאות אברהם מיכאל קרדוזו שהציגה אותו כיהודי כשר, ירא שמים ושומר מצוות. קרדוזו הגיע לטריפולי בשנת 1664 ושימש גם כרופא של הביי.

פורים אל שריף

בשנת 1704 הדיין רבי יוסף עגיב זצ"ל גוזר תענית כדי להינצל מידו של מושלה העריץ של תוניסיה אברהם אל שריף, השם מצור על טריפולי. לציון הצלת טריפולי ותושביה, חוגגים היהודים את "פורים אל שריף".

ידעות ראשונות לגבי פעילותו, עוצמתו וכוחו של בית הדין הרבני, אנו מוצאים בשאלה שנשלחה ממצרים לגאון ירושלים בשנת 1050 לערך, לפני כמעט 1000 שנים. דייני בית הדין אשר בטראבלס מחרימים את כל הסחורה אשר מצויה באיניה העוגנת בנמל טריפולי, עד אשר תיפתר בעיית ירשי אחד השותפים שמת בלב ים. וכה גדול כוחו של בית דין זה עד כי מצוין במפורש בתעודת התשובה כי בית הדין בטראבלס אינו כפוף למרותו של בית הדין הגדול אשר בארץ ישראל.

רבי שמעון לביא משקם חורבן קהילת טריפולי

עקב המלחמות, הפורענויות והגזרות השונות, אנו רואים כי בתקופות מסוימות לאורך ההיסטוריה חלה הפסקה בפעילותם של בתי הדין הרבניים.

באחת התקופות הנוראות של יהדות לוב, כבש פרדינאנד מלך ספרד את טריפולי בשנת 1510 והביא לחורבן קהילת היהודית בטריפולי. הספרדים הקימו בטריפולי אינקוויזיציה שגרמה להתפרקות קהילת היהודית בעיה את הזועות אשר עברו על אנשי קהילת מתאר ר' מרדכי הכהן בספרו "הגיד מרדכי" במילים קשות מאד: "אך היהודים אז היו בטריפולי ערך שמנה מאות משפחות. קצת מהם נתפזרו הרחיקו נודדים אך לא נתודעו קורותיהם, ושאר היהודים נלחצו כפלים. המון מהם נתפצחו עצמותיהם בחימה שפוכה כחמת חיות טורפות. קצת מהם הובלו בשביה, נמכרו לעבדי עולם, אך אחיהם היהודים בשאר ארצות פדו אותם מיד שוביהם בכסף מלא"

לאחר שהספרדים מביאים כמעט לחורבנה של קהילת טריפולי, מגיע לטריפולי בשנת 1549 או 1559 רבי שמעון לביא זצ"ל, מלומד מגולי ספרד שנמלט תחילה לפאס שבמרוקו והיה בדרכו לארץ ישראל.

הוא מוצא את שארית הפלטה של היהודים ללא ראש ומורא. רבי מרדכי הכהן זצ"ל, ששימש כדיין בבנגאזי, מפרט בספרו "הגיד מרדכי" על פועלו של רבי שמעון לביא בלוב: "הוא יסד בתקופה הזאת הנהגות ועמודי הדת. הוא תקן גם הנהגות דיינים, שמרו אחרי דבריו זור אחר זור לפקח על כל הדברים הנוגעים להליכות העדה ולעמודי הדת לבלתי

בתי הדין הרבניים בלוב

"לא תכירו פנים במשפט פקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי". דברים א', י"ז.

מאת: דוד גולן הי"ו יוסף בן דוד גולן הי"ו

קול ששון וקול שמחה קולות מהעבר הרחוק מאד

כתובה שנכתבה במדינת ברקה-בארצ'ה בלוב שבאפריקה הצפונית בשנת ד' אלפים תש"ן (990 לספירה) היא מן העתיקות ביותר הידועות לנו, בת 1027 שנים.

כתובה נדירה באיכותה שנשמרה במשך מאות בשנים התגלתה בעקבות מציאת הגניזה הקהירית. השופט (דיין) יוסף בר ניסין, עם החזן יהושע בר נהוראי, עורך את הנישואין של החתן אהרון בר ישועה עם הכלה חוסנה בת יוסף אלצרפי.

למרות העדויות הוודאיות המגובות בממצאים היסטוריים וארכיאולוגיים לקיומה של קהילה יהודית החל מהמאה הרביעית לפני הספירה, דיינו לפני 2400 שנה, בעיר קיריני אשר בלוב, ושעל שמה קרוי כל האזור במזרח לוב, קירינאיקה, קיים קושי עצום במעקב אחר פעילותם של בתי הדין הרבניים מאחר שרוב החומר התיעודי אבד ברבות הימים בעקבות הפורענויות הקשות עד כדי כמעט

חורבן ממשי שעברו על קהילות יהודי לוב. מקצת מהאינפורמציה והמסמכים מצויים בידיים פרטיות, אשר ברוב המקרים מטעמים אנוכיים בעליהם אינם מוכנים לחשוף אותם. לא נותר לנו אלא לגשת למלאכה המפרכת ולשאוב אינפורמציה מרסיסי מידע הפזורים בספרים השונים, הסכמות על ספרים, תעודות שונות הכוללות הסמכה לשחיטה וכתובות, חומר ארכיוני, מסמכים שונים, כתבי יד עתיקים, דיווחי שליחים מארץ ישראל, דיווחי נוסעים העורכים מסעות ברחבי העולם, חיפושים בגנזכים ברחבי העולם וכדו'.

בתי הדין והדיינים

בתי הדין אשר בלוב מהווים את גולת הכותרת ומבצרה של שמירת הדת ועיצוב חיי הרוח של קהילת לוב במשך מאות בשנים. זאת למרות הקשיים הרבים, הפוגרומים הרבים והמלחמות הרבות בארץ לוב הפוגעות ביהדות לוב עד כדי חורבן כמעט, הגזרות על היהודים מצד השלטון המתחלף מעת לעת, והדרכים המסוכנות בין עיר לעיר מפאת שודדי דרכים ובשל אזלת ידו של השלטון המקומי המרוכז בעיקרו בערים המרכזיות.

הדיינים אשר בלוב פועלים בהרכב של ראש אב בית הדין, בנוסף לשניים או שלושה דיינים בכל אחד משני בתי דין.

האחד, הוותיק יותר, בעיר טריפולי חולש על כל חבל ארץ טריפוליטניה. כל היישובים מסרת במזרח דרך מצראתה, מסלאתה, זליתן, חומס, תאגוריה ועד זוארה נאמר, כפועל, למרות של בית דין זה, בית הדין השני, הצעיר לנו, משכנו בעיר בנגאזי וחולש על כל חבל ארץ קירינאיקה. כל היישובים מטבורוק במזרח דרך זרנה, קירי, בארצ'ה ועד אגדביה אשר במערב כפופים למרותו של בית דין זה.

מעט בכל ישוב

הכתובה מברקה-ברצ'ה מתוארכת לשנת 990 לספירה

ברשות אל-חי אמת ויצוב, אתרגם פרשת ואברהם סיב

לרגל עונת החתונות על המנהג לקרוא לחתן פרשת "ואברהם זקן"

ציון טורי

זכתה קהילתנו לשמר כמה מנהגים קדומים שבקהילות אחרות הלכו והתמוססו במהלך הדורות. קריאת "ואברהם זקן" לחתן בשבת חתן בספר תורה נוסף היא אחד מהם.

מן המקורות נובל ללמוד, כי המנהג היה נפוץ ומוכר בארצות רבות, וכנראה גם באשכנז. סביב המנהג נוצרו דיונים הלכתיים אשר השפיעו על אופן קיומו, ובמקומות מסוימים לא הסתפקו בקריאה המיוחדת לכבוד החתן אלא גם נהגו לשנות את ההפטרה.

הוצאת ספר תורה נוסף, מיוחד, לקריאת פרשה מיוחדת, שאיננה מחובות היום, עבור חתן שאינו כלל הציבור, גרמה ללבטים רבים באופן קיום המנהג.

ואם כך הדבר, מדוע נוצר בכל זאת הצורך במנהג זה? בהמשך ננסה להסיק מתוך הטעמים שנמסרו לקיום המנהג את הסיבה להיווצרותו.

בתקופתנו קהילות בודדות ממשכות במנהג, ועוד פחות מכך קוראות את הפרשה מתוך ספר תורה. במקרה כזה הן נוהגות לקרוא את הפסוקים בעל פה או מתוך חומש (כדוגמת יוצאי מרוקו).

מעשה שהיה, כאשר לפני מספר שנים ביקש ממני ידיד יקר לשמש כחזן בשבת חתן של בנו ולנהל את סדר התפילות כמנהג יהודי לוב, בבית כנסת של יוצאי מרוקו.

אנשי קהילת בית הכנסת וראשיה שמחו להיענות לבקשת אבי החתן לגבי התפילות, אך רב בית הכנסת ביקש לדעת, אם ישנם מקורות הלכתיים לעניין הוצאת ספר התורה המיוחד לקריאת "ואברהם זקן", שכן כאמור בקרב יוצאי מרוקו אין המנהג כך. לאחר שהעברתי לו את המקורות, נחה דעתו, והחתן זכה במנת חלקו, בהוצאת ספר תורה נוסף ובקריאת פרשת חתנים ("ואברהם זקן").

טעמי המנהג

למנהג זה הזכירו מספר טעמים:

- לסימן טוב וברכה לחתן, שיעלה זיווגו יפה כדיווגם של יצחק ורבקה ע"ה בפרשה זו.
- שיישאו נשים הגונות וראויות (הבל החן

בהרבה קהילות בכל העולם היהודי: בבבל, בארץ ישראל, בטורקיה, בחלקים ממצרים, תוניס, לוב, אלג'יר, בחלקים ממרוקו, בספרד, באיטליה, בדרום צרפת, אולי אף באשכנז, וכל קהילה נהגה באופן מעט שונה.

נוסף ונציין כי היו מקומות שאף נהגו להפטיר או להוסיף להפטרה קטע בספר ישעיהו (פרק ס"א פסוק י') המתחיל במילים: "שש אשיש ב-ה, תגל נפשי באל-קי כי הלבישני בגדי-ישע, מעיל צדקה יעטני: כחתיני יכהן פאך, וככלה תעדה כליה". עד "ישיש עלך א-לקי".

לבטים הלכתיים

סביב המנהג התפתחו דיונים הלכתיים בין רבנים מכל אותן ארצות. לעתים היה זה בעקבות אירוע שהתרחש בשבת חתן בבית הכנסת, שבו אחדים מן המתפללים טענו שהמנהג הוא כזה, ואחרים טענו אחרת (ושבו אנו למדים - שהוויכוח על מנהגים בבית כנסת היה מאז ומעולם "המנהג המקובל"). כנהוג באותם ימים, שלחו שאלה לאחד מהרבנים המפורסמים על מנת שיורה להם את הדרך הטובה.

מה גרם לחילוקי הדעות?

המקורות עולה כי הוצאת ספר תורה היא לעניין מילוי חובת הציבור בקריאת התורה, שהיא חובת אותו היום. מוציאים ספר תורה על מנת לקרוא בו את פרשת השבוע ובמועדים את הפרשות המיוחדות להם. ספרי תורה נוספים מוציאים על מנת לקרוא בהם קריאת המפטיר באותן שבתות מיוחדות ומועדים שבהם המפטיר הוא חלק מפרשה אחרת.

מנהגו הוא להוציא ספר תורה מיוחד לחתן על מנת לקרוא שבעה פסוקים בפרשת חיי שרה, מ"ואברהם זקן" עד "לבני משם". לאחר שקוראים מספר עליות בפרשת השבוע ועולים כמה מקרביו "לכבוד החתן", מעלים את החתן וקוראים לו בספר הנוסף החזן קורא פסוק אחד, ומתפלל מהקהל קורא בניגון את התרגום (אונקלוס). החתן מברך על קריאה זאת, לפני ולאחריה, אינו קורא בפרשת השבוע, וכן אינו עולה למניין שבעה קרואים. מיד אחרי שסיים החזן קריאת הפסוק האחרון, החתן מברך ברכה האחרונה על התורה כדי שלא לעשות הפסק בין הקריאה לברכה, ואחר כך קורא המתרגם.

כאשר חוזר החתן למקומו, שרים "לך לשלום במקומו, יצא האלוקים את מעשיך, ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך" (הרב פריגיא זאריך זצ"ל - ילקוט המנהגים שבאתר דעת, מחזור בית מנוחה, סידור עוד אבינו חי - הרב לוי נחום הי"ו).

כאשר היו מספר חתנים, היו מוציאים ספר לכל חתן וחתן. במקרה שהחתן נושא אלמנה אין קוראים (ראה מגן אברהם בשו"ע אורח חיים קמ"ד, סעיף קטן ה').

מנהג קדום, עוד מתקופת הגאונים

המנהג אינו נזכר בגמרא, אך הוא מנהג קדום ונהגו בו עוד בתקופת הגאונים (בין המאות 7-11). הגאונים היו ראשי ישיבות סורא ופומבדיתא שבבבל, אשר היוו את הסמכות ההלכתית העליונה גם בבבל וגם בארץ ישראל. התואר גאון היה ככל הנראה קיצור של "ראש ישיבת גאון יעקב". כמו כן, מהמקורות עולה, שהמנהג היה מוכר ונפוץ

לראש הקהילה כי מתנדב הוא להיות בטוב וברע עם הקהל שלו שהוגלו ללא מנהיגים וללא רבנים. בשבת בבוקר הגיעה משאית עם שוטרים ונציגי ועד המפנים (יהודים) והוציאו את הרב מבית הכנסת בזמן תפילת שחרית, והרב שואל בתדהמה: "שכחתם ששבת היום?" ענו לו אנשי הוועד: "אתה ביקשת לנוע!" הם לקחו אותו ומשפחתו בכוח, וסובבו אותו בכיכר העיר להראות לכולם איך הרב הראשי נוסע בשבת, והרב בוכה כילד, וראש הוועד, מרדכי (דוכא) דואג, עושה דברם של הנאצים, צוחק בקול ואומר: "תסתכלו איך הרב נוסע בשבת".

סבל רב עבר על ר' יוסף ומשפחתו במחנה הריכוז ג'אדו. רעב, השפלות ומחלות, עם כל היהודים האומללים, שאהבו את מנהיגם הרוחני שהתנדב להיות אתם בסבלם וללמדם הלכה ודרך ארץ. התפילות בבית הכנסת המאוולת לא הופסקו אף יום אחד עד השחרור על ידי כוחות הברית.

סיכום

ביזרון היהודים אשר בלוב, וזאת מתוך שיחות אשר ניהלתי עם אנשי הקהילה, חקוקה דמותם של רבני הקהילה כמלאכי ה' צבאות העטויים בגלימותיהם, וזקן ארוך לבן על פי רוב מעטר את פניהם. עת עוברים ברחוב קמו מפאת כבודם הן יהודים והן ערבים.

תקצר היריעה מלהכיל את כל פועלם, מעשיהם, גאונותם, בקיאותם, זיכרוןם המופלא ונפלאותיהם של דייני לוב ורבניה לדורותיהם. במאמרי זה הבאתי מקצת שמותיהם של הדיינים, ועם שאר הדיינים המרובים הסליחה והתנצלותי מקרב לב. נגעתי על קצה המזלג בלבד בפועלם של בתי הדין וניסיתי להביא ולו במקצת להכרה בחשיבות פועלם במשך מאות אלפי השנים. ולכן, קורא יקר, דע לך כי רבותיך גדולים ועצומים, ותלמידי חכמים מובהקים היו בארץ לוב, ולמרבית מנהיגיו מצאו הם סימוכין בהלכה ובדברי ראשונים ואחרונים וכך הורו הלכה למעשה. ומנהג - דין הוא.

יברך מפי עליון אבי ועטרת ראשי דוד ג'אן הי"ו, על פועלו לילות כימים בחיפוש וסידור המידע למעשה דייני בית הדין לדורותיהם ושיבוצם כל אחד בזמנו הוא, וכל זאת למרות הטעויות הרבות, שלצער, נפלו בספרים השונים.

כדי שנוכל להשלים את מחקרנו על פועלם של רבני ודייני לוב לדורותיהם הנני שוטח את בקשתי בפניהם: אנא ידעו אותנו באם יש לכם אינפורמציה כלשהי בנושא: תמונות שונות של רבני לוב, מסמכים, תעודות, כתובות, כתבי יד, תעודות שחיטה וכדו'. אנא צרו אתי קשר כדי שנוכל לצלם חומר זה, ובבוא הזמן לעבדו, לא למטרות רווח אלא אך ורק למען הנחיל את מורשת יהדות לוב המפוארת לצאצאיו, שלמרבה הצער, הקשר שלהם עם המורשת ברבות השנים מתרופף.

jan@iai.co.il

רבי יוסף גיעאן זצ"ל רב ראשי לקירינאיקה

"בן גזי". כתוצאה מכך נאלצו הזוגות אשר הזדקקו לגט להגיע לבית הדין הרבני בטריפולי המרוחק מעל 1000 קילומטר מבנגאזי.

רבי יוסף גיעאן, המשמש כדיין בטריפולי החל משנת 1917, מגיע לבנגאזי לשמש כדיין וכממלא מקום ראש בית הדין בשנת 1931. הוא יוזם את כתיבת שם העיר בגיטין כמילה אחת "בנגזי" ולאור פתרונו זה בית הדין בבנגאזי מקבל רשות לסדר גיטין, דבר שנמנע ממנו עד כה. בשנת 1941 מתמנה ר' יוסף גיעאן כראש בית הדין לאחר פטירתו של ר' כמוס פלאח.

הרב הראשי לקירינאיקה ואב בית הדין מסרב לעזוב את צאן מרעייתו ונשלח למחנה הריכוז ג'אדו

בפברואר 1942 הגרמנים מגלים את היהודים למחנות ריכוז בגלל שקיבלו בשמחה את הכובש הבריטי. הנתנים הבריטים - למחנות ריכוז באירופה ולברגן-בלזן, הנתנים הצרפתים - למחנות בתוניס, הנתנים הלוויים מבנגאזי - למחנה ריכוז ג'אדו הנידח מכל ישוב, מהלך נסיעה של שישה ימים.

הרב הראשי ר' יוסף גיעאן זצ"ל, פנה בדרישה

הן בשחרית והן במנחה וקריאת הפטרה מספר זכריה, וכל זאת ללא התניית היום, דהיינו אפילו אם החג חל לא בימי שני וחמישי שבהם רגילים לקרוא בתורה. ומוסיפים הם תוקף לתקנה: "ותקנות אלו כיתד נטועים לא ימוטו לעולם".

משום מה תקנה זאת אינה באה לידי ביטוי במנהגי יהדות לוב בארץ ישראל, ורבני העדה בארץ ישראל מחויבים לתת לכך את הדעת ולהורות לנו כיצד לנהוג.

עד שנת 1960 משמש ר' יששכר חכמון כרב הראשי האחרון בטריפולי.

בית הדין הרבני בבנגאזי

בבית הדין אשר בבנגאזי ידועים לנו שמות הדיינים הבאים: ר' אליהו לביא, ר' זרחיה לביא, ר' אהרון רומאני, ר' כמוס רומאני, ר' יוסף בואהרון, ר' מרדכי הכהן (רובם שמשו כרב ראשי וכראש אב בית הדין).

הרכבים מאוחרים של בית הדין:

רב ראשי וראב"ד ר' כמוס פלאח, והדיינים ר' יוסף גיעאן, ר' פנחס נחום, ר' רחמים מהדאר. רב ראשי וראב"ד ר' יוסף גיעאן והדיינים ר' רחמים מהדאר, ר' חי סעדה.

ולאחרונה שמשו בדין ר' חי סעדה, ר' כלאפו אדבוש ור' רחמים מהדאר.

היתר לדון בגיטין בזכות פועלו של ר' יוסף גיעאן זצ"ל

לבית הדין הרבני בבנגאזי לא הייתה סמכות לדון בנושא גיטין, בשונה מבית הדין הרבני בטריפולי. כל זאת מפאת כך שכל טעות פוסלת את הגט ולו אפילו קטנה כקוצו של יוד. בעיה חמורה עומדת לפתחם של הדיינים רומשי הגיטין בבנגאזי. אין הסכמה כיצד יש לכתוב נכון בגט את שם העיר "בנגאזי" או

הרכב בית הדין בבנגאזי בשנת 1930 לערך שני מימין ראש אב בית הדין ר' כמוס פלאח זצ"ל, ושני משמאל הדיין והחוקר ר' מרדכי כהן זצ"ל

ושקר היופי) ושלא יישאו נשים נוכריות.

• כדי להבטיח שהעלייה של החתן תעסוק בדברים טובים.

• על מנת להקל על החתנים לקרוא בעצמם בתורה, ע"י קביעת קטע קבוע, ידוע ומפורסם באופן שיקל ללמודו.

לעניות דעתו, הטעם האחרון עשוי להיות המקור להיווצרות המנהג. בתקופות מסוימות נהגו שכל עולה לתורה קורא בעצמו (ואם לא יכול היה לקרוא - לא היה עולה) ומכיוון שחלק מהחתנים לא שלטו בקריאת התורה, רצו להקל עליהם (ולא לביישם חלילה ביום שמחתם) וקבעו להם לקרוא קטע קצר, קבוע ומוכר, כך יכלו החתנים לעלות לתורה והציבור יוכל לשמוח בשמחת החתן. מאוחר יותר כאשר קבעו שהחזן יקרא בתורה עבור כולם, יש להניח שהמנהג כבר התבסס והפך לחלק מטקסי החתונה ומשמחת החתן.

מדוע להוציא ספר תורה נוסף והרי ניתן לגלול את ספר התורה שקראו בו את פרשת השבוע לפרשת חיי שרה? התשובה היא, שאין גוללים ספר תורה מפני כבוד הציבור ולכן מוציאים ספר תורה נוסף עבור החתן.

מקורות המנהג בל וספרד

החכם הקדום ביותר אשר לו משויך אזכור המנהג הוא ר' סעדיה גאון-רס"ג (942-882) ראש ישיבת סורא בבבל שהיה בקי בכתבי הקודש וגם במרבית ענפי המדע שהיו בתקופתו. הרבה לכתוב ספרים, היה הראשון לכתוב ספרי פירוש לתנ"ך למשנה ולתלמוד, תרגם את התורה לערבית, כתב סידור תפילה ואת "מניין המצוות" וכן פירוש לספר היצירה (קבלה) ואת אחד הספרים הראשונים בנושא מחשבת ישראל (אמונות ודעות). כן עסק בדקדוק של השפה העברית בצורה מסודרת, וכתב ספרים בעניין זה.

האזכור מופיע ב"חיבור פירוש הברכות והתפילות" הידוע גם בשם "ספר אבודרהם", על שם מחברו ר' דוד בן ר' יוסף אבודרהם שאותו כתב בשנת 1340: "וזהו הגוף בכל המקומות בשבת של ז' ימי החופה אחר שקורין ספר תורה בסדר היום לקרות עם החתן בספר תורה ב"ואברהם זקן" עד "ולקחת אשה לבני משם". וגם לאחר שמפטרין מעניין הפרשה מפטרין גם בישיעה "שוש איש ב-ה" עד "שיש

עליך אלקיך" וכן כתוב בסדר רבינו סעדיה (אבודרהם, בפרק ברכת אירוסין ונישואין).

ר' דוד אבודרהם חי בסביליה שבספרד, ונראה כי היה תלמידו של רבי יעקב בן אשר (הוא "בעל הטורים" בנו של הרא"ש). בספרו ריכז פירושים והלכות מהתלמוד הבבלי והירושלמי, מכתבי גאונים ופרשנים שעמדו לפניו וכן חיבורים הנוגעים לחגים והמנהגים ביהדות ספרד. בזמן גירוש ספרד נדדה משפחת אבודרהם לגיברלטר ומשם למרוקו וצפון אפריקה, וכך גם בקרב יוצאי לוב ישנם צאצאים למשפחת ר' דוד אבודרהם.

גם **רב האי גאון** (1038 - 939) ראש ישיבת פומבדיתא ואחרון גאוני בבל, בנו של ר' שרירא גאון שכתב אלפי תשובות לשאלות שהגיעו אליו מיהודים ברחבי צפון אפריקה, אסיה ואירופה. הוא עסק בנושא בעקבות ייחוס שהתרחש בשבת חתן באחד מבתי הכנסת. הוא מציין כי מנהגם היה לקרוא את פרשת "ואברהם זקן" בבית החתן בלבד, אך הוא גם מציין כי באזורים מסוימים, במיוחד באזורי הכפר, משום חיוב העניין, נהגו לקרוא את פרשת "ואברהם זקן" בבית הכנסת. לדעתו, במקרה כזה יש צורך לסיים תחילה את חובת היום בפרשת השבוע, ורק אחר כך לקרוא בספר אחר את "ואברהם זקן", ומעלים בו שלושה עולים נוספים על זה הסדר כהן, לוי וישראל (והחתן הוא אחד מהם).

רבי יהודה בן ברזילי הברצלוני (סוף המאה ה-11 ותחילת המאה ה-12) - הוא רבי יהודה הנשיא, מגדולי חכמי ספרד, היה ידוע בכך שהיה מצוי מאוד בספרי הגאונים. ב"ספר העתים" סימן קפ"ח מתוארים שני מנהגים עיקריים: האחד שמוציאים שני ספרי תורה, באחד קראו פרשת השבוע ובשני פרשת ואברהם זקן ומפטרין ב-"שוש איש". לדעתו, זהו המנהג הטוב ביותר. המנהג האחר שמוציאים ספר אחד בלבד וקוראים בו את פרשת השבוע, ולחתן קראו כל הקהל ביחד בעל פה את פרשת ואברהם זקן (שכן אין יחיד רשאי לקרוא דברי תורה בעל פה בציבור).

ר' יום טוב בן אברהם אלאשבילי מסביליה - הריטב"א (1250-1330) - ספרד. רבו המובהק היה ר' אהרון הלוי וכן למד אצל הר" שלמה בן אדרת (הרשב"א). נודע כתלמיד חכם גדול ופוסק הלכה, שימש כדיין בקהילת סרגוסה, בני דורו פנו אליו בשאלות רבות. לדעתו, המנהג המועדף

הוא לקרוא תחילה את סדר היום ואחר כך בעל פה את "ואברהם זקן" (חידושי הריטב"א מסכת יומא דף ע' עמוד א').

צפון אפריקה ארץ ישראל וטורקיה

רבי שמעון בן צמח דוֹרְאָן - הרשב"ץ (1361-1444) - אלג'יה. גם הרשב"ץ נשאל לגבי המנהג, והוא ציין כי לדעתו, אין איסור להוציא ספר תורה נוסף לכבוד החתן, כפי שנהגו בשבת לעלות אנשים נוספים על שבעה עולים (שו"ת תשב"ץ חלק ב' סימן ל"ט).

ר' יששכר בן מרדכי אבן סוסאן (מאה ה-16) - יליד מרוקו, חי בארץ ישראל בצפת, ציין כי המנהג הנפוץ בזמנו הוא לקרוא מתוך חומש. החתן עולה לעלייה רגילה בפרשת השבוע, מברך ברכה אחרונה, ואחר כך קוראים פרשת "ואברהם זקן" מתוך החומש. כך נהגו יוצאי מרוקו.

רבי חיים בבנישתי (מאה ה-17) - חי באיזמיר שבטורקיה וחיבר את הספר "הכנסת הגדולה". הוא הזכיר את דברי אבודרהם, אך הבין מדבריו שאין מוציאים לחתן ספר מיוחד אלא גוללים את הספר עד לפרשת החתן, וממנו קוראים (והציבור מוחל על כבודו על מנת לשמח את החתן).

הוא גם מתאר את המנהג שפשט בזמנו בטורקיה - לקרוא לחתן פרשת "ואברהם זקן" תוך כדי קריאת פרשת השבוע ולא בסופה. כן נהגו להוציא ספרי תורה נוספים כמספר החתנים.

המנהג המתואר לעיל הוא המנהג הקרוב ביותר למנהג שלפיו אנו נוהגים כיום ואפשר לראות בכך את השפעת תקופת השלטון הטורקי בלוב באמצעות מינוי החכם באשי.

ר' יהודה עייאש (המאה ה-18) אלג'יר כיהן כרב העיר, כתב ספרים, עבר לליבורנו ומשם הגיע לארץ ישראל. הוא מתייחס למנהג זה בשו"ת בית יהודה - חלק א"ח סימן ס'.

בקהילה אחת באלג'יר (קונסטנטיין) נהגו לסיים את פרשת השבוע כולל המפטיר, ולפני ההפטר לעלות את החתן בספר תורה אחר בפרשת "ואברהם זקן". אחריו העלו עוד מספר אנשים (שנקראו שושבינים). הם בירכו והחזן קרא עבורם שלושה פסוקים אחרונים בלבד ואחר כך אמרו קדיש והפטרה.

חכם אליהו בכור חזן (1848-1908)

ר' כלפון משה הכהן (1874-1950)

ר' יעקב רקח (1800-1891), מגדולי רבני לוב, שסייר לקבל על עצמו משרה רבנית ועבד לפרנסתו, ייסד את ישיבת רבי יעקב ותמך בה מכספו (בספריית הישיבה שנהרסה בהפצצה בימי מלחמת העולם השנייה נמצאו כ-1,000 ספרים וכתבי יד).

בספרו 'שולחן לחם הפנים' (חידושים וביאורים על השולחן ערוך) הרב רקח מציין את המנהג ומקורותיו המובאים גם בסיידור "עוד אבינו חי" נוסח יהודי לוב של הרב נחום לוי.

הרב חיים חזקיהו מדיני (1833-1905) מגדולי האחרונים מחבר הספר "שדי חמד", היה רבן של קרסו-בזאר שבחצי האי קרים ובחברון, והוא כתב: "בחור שנושא בתולה, במנהגו אנחנו הספרדים שבשבת חתונה החתן יושב בסדר-עליון לפני ההיכל ובעת קריאת התורה מוציאים ספר-תורה ונותנים לו ומוליכו לתיבה ואומרים לפניו שירי חתנים, ועולה לתורה, וקורין לו פרשת "ואברהם זקן" ותרגומה (ואברהם סיב) בניגון, ומחזיר הס"ת להיכל, ומזמרים לפניו והוא בכלל שמחת חתן וכלה, והוא מנהג קדום והוזכר בדברי רבינו הערוך באות חתן ובדברי הריטב"א למסכת יומא על דף ע'. וברבינו בחיי נתן טעם לשבח (לקריאת ואברהם זקן) כדי להזהיר העם שלא ייקח אשה לשם יופי ולשם ממון ושידבק בקרוביו."

איטליה ודרום צרפת

ר' אליעזר בן יעקב סופינו מפיזה ור' דוד בן רבי אברהם מילדולה מליבורנו (המאה ה-18) - איטליה. בין השניים התנהל פולמוס אודות האופן שבו יושם המנהג בשבת חתן שהתקיימה בבית כנסת שבעיר פיזה.

בבית הכנסת בביאריץ בדרום מערב צרפת נהגו לעלות תחילה שישה עולים

בפרשת השבוע, לעצור ולקרוא לחתן פרשת "ואברהם זקן" בספר אחר, ולחזור לפרשת השבוע ולעלות שביעי ומפטיה.

האם נהגו בכך גם בקהילות אשכנז?

רבי אלעזר מורמייזא גרמניה (-1240 1165), מקובל, פוסק, מגדולי רבני חסידי אשכנז ותלמידו של רבי יהודה החסיד, ציין בספרו ספר הרוקח (הלכות אירוסין ונישואין סימן שנה) "... כשאירע חתן כהן, הוא קורא (עולה) ראשון על שם וקדשתו ... ומתחיל הרשות שאומר לחתן וגו' ומסיים האל תמים דרכו וקורין לו פרשה קטנה ועומדים כל הקהל לקראתו ושושבינו סובבין אותו...".

ישנה סברה (די סבירה) שהפרשה הקטנה המוזכרת כאן היא פרשת "ואברהם זקן".

רבי יעקב הלוי בן משה מולין -המהרי"ל (1360-1427) חי בוורמייזא שבגרמניה נחשב לאבי מנהגי אשכנז, דן בספרו שו"ת מהרי"ל בעניין: "בשבת פרשת 'ראה' היה חתן והפטיר 'שוש איש' ונדחתה 'עניה סוערה', האם להפטיר בשבת פרשת 'כי תצא' שתי הפטרות או להפטיר רק של 'כי תצא' " (ועיין שו"ת מהרי"ל החדשות סי' ל"ז ול"י).

מקור זה, בעצם, מאשר את קיום המנהג באשכנז של שינוי ההפטרות לכבוד החתן ל"שוש איש", כפי שגם מופיע במקור הראשוני של רבי סעדיה גאון.

סיכום

האזכורים הרבים של גדולי דור בתקופות שונות ומאמצות שונות מצביעים על מנהג קדום שהיה, גם אם באופנים שונים, מקובל ונפוץ וייסודתו בהררי קודש.

¹ באיסוף המקורות התבססתי על דברים שהיו ידועים לי, כן ערכתי חיפושים ממוקדים בתוכנת "פריקט השו"ת" של אוניברסיטת בר-אילן. עליהם הוספתו מקורות אינטרנטיים שונים, כגון: ילקוט המנהגים שבאתר "דעת", וקיפדיה ופסקים של רבנים שונים. לשמחתי, קיבלתי לפני מספר חודשים גם את ספרו של ד"ר חיים טלבי "זאת התורה" בהוצאת מוסד הרב קוק - ירושלים העוסק במנהגי קריאת התורה בעדות ישראל, ובו גם סקירה נרחבת בנושא (להרחבה ראה בספר עמ' 544-521).

בעמוד הבא, החתונה של אהרון ברכה ואימליה לבית רקח, בתמונה מבני משפחות: ברכה, רקח, וטורי וכן אורחים נוספים (טרופול 1930). התאריך שרשום מאחורי התמונה 26/11/1930

vaturisi@netvision.net.il

משה (זיגי) זיגלמן

עמוס גואטה

טעמים וניחוחות מהמטבח הלובי

במסגרת פעילותי זה זמן רב בענייני הקהילה, נתקלתי לא מעט בשמו של עמוס גואטה. הייתי סקרן לפגוש אותו, והנה סוף כל סוף אכן זה קרה. ביקשתי לראיין אותו, והוא התפנה עבורי. היה זה מפגש מעניין ומרתק עם איש צעיר, נעים הליכות, שופע חיובים ועם סיפור חיים מעניין ומרתק. הוא איש עסקים רב פעלים, גאה במוצאו ובעדתו, ועושה רבות באיש יחיד למען הפצת המורשת הלובית.

עמוס נשוי, אב לארבע בנות וסב לשלושה נכדים, כן ירבו. הוא מתגורר ברומא ומגיה לישראל לעיתים קרובות. בארץ, הוא משתתף במפגשים שונים, מחובר לרבים מבני הקהילה ומעורה בכל הקורה כאן. עמוס פעיל מאוד ברשת. הוא פרסם סרטונים רבים ביו-טיוב שבהם הוא מכין מתכונים מהמטבח הטריפוליטאי, וסרטונים על תכניות האירוח שהוא מקיים.

עמוס נולד בטריפולי שבלוב ויחד עם הוריו נאלץ לנטוש את ביתו ולעזוב את לוב בזמן הפרעות שחוללו הערבים ביהודים בשנת 1967 בעקבות פרוץ מלחמת ששת הימים. עמוס ומשפחתו נמלטו על נפשם וקבעו את מושבם ברומא.

לשאלתי מה הוא עשה ועושה במהלך אותה תקופה ועד היום, הסתבר שיושב מולי אדם מעניין מאוד, שעל פי הפעילויות שלו אפשר היה לכתוב ולמלא ספר שלם. עמוס עסק במגוון תחומים: הוא בנה דגמים הנדסיים של מוצרים לשימוש ביתי בטכנולוגיות שונות; הוא כתב רב מכר שנקרא: "שישים טעויות של הורים שיש להימנע מהם". הספר נמכר בשנים-עשר אלף עותקים. לפרנסתו הוא עוסק בתחום המסחר והנדל"ן. בנוסף לכל אלה הוא גם עוסק בפעילות ציבורית ותעמולתית למען מדינת ישראל, שעל אף שאין הוא מתגורר בה דרך קבע, הוא מבקר בה לעיתים קרובות.

זיכרונות הילדות בלוב אינם נותנים לו מנוח, ורק במטבח הוא מוצא נחמה. כחלק ממחקר שערך הוא אסף 150 מתכונים מהמטבח הלובי. בעצם, גולת הכותרת של הפעילויות

פעם בחודש הוא מקיים ארוחת ערב לשישים סועדים

"פורטופוביאלה" (Portofluviale)

השוכנת בסמוך ל"פונטה דה טרווי" שברומא. זהו אירוע מיוחד שבו הוא מציג את המאכלים המיוחדים של העדה. המנות מלוות בהסבר על המרכיבים, המקורות והמשמעויות, אם ישנו, כאשר המנה היא גם אוכל מיוחד לחגים. כל חודש הסועדים מתחלפים, ומי שאכל פעם אחת אינו יכול לשוב ולאכול במקום. עמוס הנהיג את המנהג כך מתוך מטרה

להגיע לקהל יעדים גדול. בהזדמנויות אלה הוא משלב הרצאות והסברים על העם היושב בציון. הוא יוצר אווירה של אהבת ישראל, מאדיר את שמה של המדינה ומעודד את השומעים לבוא ולבקר בה. זאת איננה סתם מסעדה, זהו פולקלור ומקום לאכול בו דברים מיוחדים, ובדרך אגב - לספוג תעמולה ציונית שקטה.

עמוס פרסם מתכונים מצולמים ביו-טיוב עם הסברים בשפה העברית, בשפה האיטלקית ואף בשפה הערבית הלובית. שמו הולך לפניו. הוא התפרסם באמצעי התקשורת המקומית ובשלב מסוים הוזמן לתחרות שפים בטלוויזיה. הוא לא רצה להשתתף בתחרות, אולם היוזמים לחצו שישגי מועמדות. עמוס התקבל לתחרות והתחרה בשפים מפורסמים. הוא השתתף בתחרויות הבישול עם תפריט כשה

אני יושב מול אדם שקט ורוגע עם חיוך נעים ומחפש את הקשר בין המראה שלו לבין האיש הפעלתן הדינמי ובעל רעיונות שאותם הוא מגשים הלכה למעשה. זכיתי להכיר איש יקר וצנוע, למרות העשייה הגדולה שלו. מי שהתחיל כילד גולה ובמהלך השנים עשה ועושה כל כך הרבה.

סיפורו של סבא איציק החמור וסלי הלגבי

ימים קשים עברו על יהודי לוב בזמן מלחמת העולם השנייה. אמצעי התקשורת היו דלים והאנשים היו ניזונים משמועות שהפחידו אותם וגרמו להם להחליט החלטות שונות לגבי חייהם וחיי בני משפחתם. איציק כחלון נוהג לספר למשפחתו את הסיפור המוזר על החמור וסלי הלגבי שעבר עליו בהיותו ילד צעיר לימים וגרם לו לתהיות ומחשבות שונות במהלך חייו.

מאת: איציק כחלון

מחדש. החרדה וחוסר האונים שאחזו בי כשאני רך בימים עשו בי רושם בלתי נמחה.

בהגיענו ליעד, קידמה את פנינו אישה נמוכת קומה מכווצת, עיניה בוהקות וירוקות, ושערותיה כתומות כלהבה. היא ישבה בפתח הבית ולא הוציאה הגה מפיה ורק סימנה לבעל החמור ולנו לגשת למטע התמרים. כשנכנסו למטע שמענו אותה צועקת: "אכלו תמרים ככל שתרצו, ואם תהיו צמאים תקראו לי." הדקלים היו נמוכים מאוד ומלאים בפרי, ואנחנו היינו רעבים מאוד, כי האוכל שהיה ברשותנו נגמר במהלך המסע. האישה הקטנה צעקה אל בעל החמור: "תן להם תמרים."

אינני יודע כמה זמן שהינו במקום. בכל פעם שאני נזכר בכך, אני שואל את עצמי איזה אומץ נדרש מהוריי לעשות כפי שעשו - לשלוח אותנו למשפחה מוסלמית. הוריי מספרים כי שהינו בבית המשפחה המוסלמית תקופה די ארוכה, והקשר בינינו היה באמצעות בעל החמור. הייתי כל כך צעיר שאינני זוכר אפילו אם היה לי טוב או רע בבית שלהם. אבל כששבנו אני זוכר שהייתה מחד גיסא שמחה רבה בגלל שובנו בשלום ומאידך גיסא חשתי שהבחירה נבעה מכך שהחמור לא יכול היה לשאת משקל כבד יותר, ולכן נבחרנו אחי ואני על פני אחיי ואחיותי הבוגרים. גם הצעירים יותר נשארו עם ההורים, כי היה ספק אם הם היו שורדים את הפרידה. מכל מקום, הבחירה הייתה טראומטית עבור ההורים, כי הם היו צריכים לבחור מי מבין ילדיהם היקרים ילך, ומי יישאר אתם במציאות שבה גורל כולם אינו ידוע ואינו בטוח כלל. כל אחד מאתנו יכול היה להיפגע ולקפד את חייו.

בתום המלחמה, סמוך לשנת 1944 או 1945, חשנו הקלה כאשר נאמר לנו שאנחנו נוטשים הכול ונוסעים לעיר הבירה טריפולי. בטריפולי שהינו עד לעלייתנו ארצה, שם הרגשנו מתיחות עוינת ביחסי היהודים והערבים. הופתענו לשמוע על העיונות מצד המוסלמים כלפי היהודים בטריפולי, אווירה שונה לחלוטין מזאת שהייתה בזליתן. ככל שחלף הזמן הבנו שהשלטון הבריטי נותן יחס אוהד לערבים ואינו מצדד ביהודים.

למרות האווירה המתוחה חזר אבי לעסקיו הרגילים. הוא פתח טברנה בטריפולי שפעלה יפה מאוד, והמשיך לסחור בבדים, חיטה, תמרים וכדומה עד לשנת 1948, אז החל גל העלייה לארץ ישראל והפיח בנו תקווה לימים טובים יותר.

מה שעבר עלינו עד לעלייה הוא סיפור לפעם אחרת ואינו קשור לחמור ולסלי הלגבי."

לגבי - משקה המופק מצמי התמרים

שימשו בדרך כלל להובלת כדי המשקה. הוריי הפקידו בידינו צרור שכלל פרטי לבוש, לחם וכד מים עשוי מעור ו"העמיסו" אותנו לתוך הסלים שעל החמור, אני מימין ואחי בהרמוניה.

בשנות המלחמה פחד וחוסר אונים אחזו בכל תושביה היהודיים של העיירה, בעיקר בשל השמועות שהגרמנים עשויים להגיע גם אלינו. עוד נודע להם שהאיטלקים ששלטו במקום מסייעים לגרמנים. בעקבות הסיפורים הרבים שהגיעו לאוזניהם, החליטו הוריי שהמצב מסוכן, וחשוב להעביר לפחות את הילדים הקטנים למקום מבטחים. השאלה הייתה לאן יש לפנות אותם?

משמאל, ויצאנו לדרך. אבי ואמי, אחיי ואף בני דודים ושכנים נכחו במעמד הפרידה וברכו אותנו לשלום.

ההחלטה להעביר שני ילדים למשפחה ערבית רחוקה מהיישוב הייתה תמונה מאוד. גם השאלה מדוע נבחרנו דווקא אנחנו להישלח למשפחה המוסלמית, מעוררת תמיהה אף היא. מאוחר יותר התברר לי שהבחירה נבעה מכך שהחמור לא יכול היה לשאת משקל כבד יותר, ולכן נבחרנו אחי ואני על פני אחיי ואחיותי הבוגרים. גם הצעירים יותר נשארו עם ההורים, כי היה ספק אם הם היו שורדים את הפרידה. מכל מקום, הבחירה הייתה טראומטית עבור ההורים, כי הם היו צריכים לבחור מי מבין ילדיהם היקרים ילך, ומי יישאר אתם במציאות שבה גורל כולם אינו ידוע ואינו בטוח כלל. כל אחד מאתנו יכול היה להיפגע ולקפד את חייו.

אינני יודע כמה זמן שהינו במקום. בכל פעם שאני נזכר בכך, אני שואל את עצמי איזה אומץ נדרש מהוריי לעשות כפי שעשו - לשלוח אותנו למשפחה מוסלמית.

הדרך אל ביתו של הערבי הייתה ארוכה מאוד. מדי פעם היינו שומעים מטוסים חגים מעלינו, או אז היינו חייבים לעצור, מפני שלא ברור היה למי שייכים המטוסים, ומתי מטרם. היו פעמים שהתחפרנו בחולות כדי להסתתר מפני מטוסי הקרב. עד היום, כאשר אני נזכר במסע שעברנו, אני חש את הפחד כל פעם

העיירה זליתן שבלוב הייתה עיירה שקטה ומדהימה על חוף הים התיכון. החיים בה, ככל שאני זוכר, היו רגועים מאוד, וגם יחסי היהודים והמוסלמים שבה היו טובים, ושני העמים חיו בהרמוניה.

אבי, אליהו כחלון, היה בעל טברנה, בנוסף להיותו סוחר בדים, חיטה ותמרים. הטברנה של אבי הייתה מהמפוארות במקום, היו בה פטיפון ושולחן ביליארד היחידים בעיירה. הטברנה הייתה פעילה ללא הפוגה גם בזמן מלחמת העולם השנייה, והיה צורך באספקה שוטפת של משקאות מגוונים למכירה, ובהם גם משקה הלגבי הפופולרי. לאבא היה מטע דקלים שמהם הפיקו את הלגבי, ואת המשקה היה מכין ערבי מקומי שמתמחה בתחום.

בשנות המלחמה פחד וחוסר אונים אחזו בכל תושביה היהודיים של העיירה, בעיקר בשל השמועות שהגרמנים עשויים להגיע גם אלינו. עוד נודע להם שהאיטלקים ששלטו במקום מסייעים לגרמנים. בעקבות הסיפורים הרבים שהגיעו לאוזניהם, החליטו הוריי שהמצב מסוכן, וחשוב להעביר לפחות את הילדים הקטנים למקום מבטחים. השאלה הייתה לאן יש לפנות אותם?

בשלב הזה עדיין לא חשנו את המלחמה, אבל חיינו במתח, בחרדה ובאי הוודאות יומיומית. החיים התנהלו באופן בלתי שגרתי, אבי נעדר מהבית לשעות רבות כי נאלץ לשהות בטברנה יותר מהרגיל. אנחנו, הילדים, לא ידענו אם יתקיימו לימודים בבית הכנסת בושאיף או שניאלץ שוב להישאר בבית. היו לילות שבהם היינו יוצאים לישון בבית משפחת סלהוב, אשר להם היה מרתף בבית עם מסתור.

יום אחד הגיע אל ביתנו הערבי שמביא עמו את כדי הלגבי המוכנים על גבי החמור שלו. לא זכורה לי השיחה שהתקיימה בין אבי למוביל הלגבי, אבל אני זוכר היטב שנאמר לאחי יהודה הצעיר ממני בשנה ולי שבימים הקרובים אנחנו נלך להתארח בביתו של בעל החמור.

לאחר מספר ימים החליטו הוריי כי המלחמה מתקדמת, והמצב נעשה מסוכן יותר, וכי הגיעה העת להיפרד מאתנו ולשלח אותנו לדרךנו. לפנות ערב הגיע המוביל עם החמור, ועליו שני סלים גדולים משני צדדיו. הסלים

"אנשים גדולים נמדדים בפשטותם"

למען הגילוי הנאות, כמוס ולהומה שמואל הם סבא וסבתא שלי. בחרתי לספר עליהם בעקבות מותו של סבי, אירוע מכונן בחיי המסמל מעל הכול - את מותה של תקופה, תקופה של אנשים שלא יהיו עוד כמותם. סבא וסבתא חיו בצניעות יתרה, בלי שאיפות גדולות, אבל הם חיו חיים מאושרים, מלאים באהבה וכבוד הדדי. לא היה להם הרבה, אבל לא חסר להם דבר, ובדרכם השקטה הם שתלו עמוק בלב הצאצאים שלהם ערכים אמתיים שערכם לא יסולא בפז.

מאת: מתי גילעד

לישראל לבושה חליפה כחולה עם כובע ותיק יד מתאימים, ואסתר הפעוטה עם שמלה וכובע מעור אדום, וגם לה היה תיק אדום קטן. עם הגרדובה המחויטת הזאת הגיעו למחנה עולים בגליל העליון ואחר כך למעברת אורי-יהודה, והחלו לחיות חיים פשוטים וללא תנאים.

בשנים הראשונות בישראל הם התגוררו במעברת אורי-יהודה באוהלים ואחר-כך בפחונים. במעברה הם ניהלו משק שממנו התקיימו עד אשר הגיע זמן לפנות את המעברה, וכל המשפחות עברו לשיכונים. גם כמוס ולהומה יחד עם שמעון ושרה, עברו לדירת שיכון בקומה השנייה ברחוב סיני שבאורי-יהודה. את המשק שלהם הם מכרו, ובכסף שקיבלו תמורתו הם רכשו אדמה לבניית בית פרטי. הבית ברחוב מונטיפיורי נבנה בשלבים במשך מספר שנים, והוא נחנך רק בתחילת שנות השבעים.

ההורים של כמוס - שרה ושרה שמואל - עלו יחד אתם מלב לישראל, וכולם גרו ביחד כמשפחה אחת גדולה.

שרה הייתה חמות לא קלה. היא נהגה לתת פקודות במקום לבקש, ונהגה לדבר בקול רם ולצעוק הרבה בעיקר על הילדים הקטנים שאותם הייתה מבקרת וכוועט על התנהגותם. היא הכעיסה אותם לא מעט. בוקר אחד הילדים התעוררו ויצאו לחצר המשק, אך קולה של סבתא שרה לא נשמע. אמירה הקטנה שמה לב שסבתא אינה צועקת כמנהגה. היא שאלה את אמה: "למה סבתא לא צועקת היום? מה - היא נהייתה אילמת?" אמירה לא הסתירה את כעסה על כך שיום קודם סבתא נפזה בה. באותו בוקר שרה עברה אירוע מוחי קשה וקיבלה שיתוק בכל גופה. להומה טיפלה בה במסירות במשך שישה

מוגבה עם רגליים שכמוס הכין במיוחד כדי שיהיה לה נוח יותר. כמוס היה לוקח ממנה את הבשר החתוך, מכשיה, שוטף ומחלק אותו למנות שוות. כך, במשך שעות ארוכות, עבדו כזוות מופלא כשכל אחד יודע את תפקידו.

מדי פעם הגיע לביקור ידידיה ימין, אחיה של להומה. ר' ידידיה היה מוכר בבנימינה ובנתניה כרב אהוב, מוהל שוחט ומקדש לנישואין, ועבור להומה הוא היה כל עולמה. הביקורים שלו היו בעיניה ימים של חג, והיא אהבה אותו אהבת נפש. הוא היה מגיע לביקורים של שבועיים לפחות. ימים ארוכים היו האחים משוחחים ביניהם שיחות נפש פרטיות וארוכות. הם נראו כשני ילדים השומרים סוד, ושיחתם גרמה להם הנאה שהייתה שמורה להם בלבד. דוד ידידיה היה מספר לילדים הקטנים סיפורים מהתורה ושר להם שירים, והיה אהוב על כולם.

כאמור, להומה לא הייתה מורגלת ביציאות מהבית, אבל היא הייתה יכולה לומר לך בדיוק רב איך לנסוע לכל יעד בארץ. היא הכירה את כל קווי האוטובוס, את הזמנים שלהם ואת המקום שבו התחנה שלהם נמצאת. כל שנה, בתשעה באב, היא הייתה מתעוררת מוקדם בבוקר ונסעת באוטובוסים לשלושה בתי עלמין שונים, לקבריהם של הוריה בבית ליד, של הורי כמוס בקרית שאול, וחורתמת את סיורה בבית העלמין בחולון, שם נמצאים שלושת נכדיה הפעוטים שנפטרו: חזי, פאני ועדן זיכרוןם לברכה. לכולם הייתה שוטפת את הקבר מדליקה לזכרם נר נשמה ומפזרת על המצבה עשבי בשמים. רק אז הייתה חוזרת הביתה כדי לשבור את הצום.

הבית של כמוס ולהומה היה פתוח כל הזמן, 24/7 כמו שנהוג למר היום. כל מי שבא היה זוכה לקבלת פנים חמה, וכמוס היה שואל אותנו: "צ'חאב שאהי?" (בערבית: רוצה תה?). התשובה לא הייתה חשובה כל כך, כי גם אם האורח סירב, כוס התה הייתה מוגשת בכל מקרה. גם לא משנה כמה סוכר הוא היה מבקש, תמיד היה מקבל כוס תה עם לפחות שתי (אם לא חמש) כפיות סוכר. אצל כמוס כולם היו אורחים, גם הבנות והבנים, הילדים והנכדים. לכולם הוא היה מציג, מכין ומוגיש כוס תה. הכבוד בבית כמוס ולהומה היה די קבוע. במשך כל ימות השנה הוגש על שולחן הכיבוד הקטן צלחת עם ביסקוויטים פריכים ומתוקים וקוקה-קולה. בקיץ הייתה תוספת מבורכת של פרוסת אבטיח אדום ומתוק שהצבע והריח שלהן היה מזמין גם את השבע ביותר. כמוס היה מומחה לבחירת אבטיחים. מספרים שהיה הופך את כל הארגז של הירקן, וגם אם זה לקח הרבה מאוד זמן, הוא היה בוחר מכולם את האבטיחים הטובים ביותר. בכל פעם היי קונה לפחות שישה אבטיחים שאותם אסן מתחת למיטת הסוכנות של להומה. כשנגמר אבטיח, היה מתכופף ובוחר בדייקנות את האבטיח הבא שהבשיל. הוא אף פעם לא "פספס", וכל אבטיח היה בשל במידה המדויקת, מתוק ואדום.

לכמוס ולהומה נולדו עשרה ילדים, חמש בנות

כמוס הייתה נשאת עבה מאוד ובשרנית גם אחרי שיצאה מהמחבת. כשהנכדים הבנים גדלו, הוא היה חותך חצי לחם לכל אורכו, דוחף את החביתה פנימה ומגיש להם יחד עם עגבנייה ומלפפון בדיוק כפי שעשה לבניו. הוא ידע שלגברברים כמותם לא מספיקות פרוסת לחם. ההגשה שלו תמיד הייתה מלווה בקולו החם "אה-הא, סאחא" (לבריאות), אחרי ה"סאחא" הזה התיאבון היה נפתח עוד יותר. בשנים הללו נרקמו יחסי האהבה והקשר העמוק בין הנכדים לסבא.

יותר מכולם אהב כמוס את להומה. הוא פינק את אשתו בלי סוף. כל יום הוא הכין לה ארוחת בוקר וארוחת ערב: ביצה, גבינה וירקות עם לחם טרי וכוס חלב חם, והגיש אותה על מגש. במשך שנים הייתה להומה חולה בסוכרת, וזאת כרסמה בגופה ואף לקחה את מאור עיניה כמעט באופן מוחלט. בערב ימיה הייתה מתפללת ומבקשת מבורא עולם, שאם הוא לוקח ממנה את מאור העיניים שייקח אותה בכלל. היא הצטערה מאוד על כך ולבסוף תפילתה נענתה, והיא נפטרה כשהיא בת שבעים ושמונה. יהי זכרה ברוך.

מותה של להומה היה קשה מאוד עבור כמוס. פתאום הוא נשאר לבד. אין למי להכין ארוחות, אין למי לדאוג. אז הוא התחיל להתעסק בשיפוצים בבית: העמיד גדר גבוהה, ריצף את החצר, וכשעבודות אלו נגמרו רכש ספר תורה שיציץ את אשתו האהובה ואף ערך מסיבת הכנסת ספר מפוארת ביותר, ואז שוב ריקנות. כמוס מעולם לא חלה, אפילו לא בשפעת, אך מאז מותה של להומה החל מצב בריאותו להתערער. כמוס זכה לראות ארבעה זורות אחריו, זכר לאריכות ימים ולא נזקק לטיפול סיעודי אפילו יום אחד. מתאים וצודק נראה הדבר כי מי שכל חייו היה מסור ועסק בנתנה לא מתאים שיהפוך לנזקק לעזרה.

וחמישה בנים. את מספר הנכדים לא סופרים כמובן, נד עין הרע, שלא לדבר על מספר הנינים ובני הנינים. כמוס זכה לראות גם דור חמישי בחייו. כמו שנהוג בקהילת יהודי לוב, נקראים הנכדים על שם הסבא והסבתא, וכך גם במשפחת שמואל, כמעט בכל משפחה יש בן העונה לשם עמי, עמוס או עמית וכולם על שם הסבא כמוס. השם להומה קיבל פירושים שונים החל מאורלי, לימור וליאת. אבל להומה עצמה תמיד אמרה שהשם האמתי שלה הוא ליאורה, וכל השמות

מעל שישים שנה אחר כך ערכו כמוס ולהומה אזכרות לשמעון ולשרה בביתם. לפני מותו ציוה כמוס להזכיר את שמותיהם בכל פעם שיעשו לו אשכבה או אזכרה אחרי שהוא יפטר מן העולם.

האחרים הם שמות מודרניים שאינם קשורים אליה. שמו של כמוס השתנה אחרי הולדת הנכדים. ללהומה קראו הנכדים סבתא להומה, אבל לכמוס הם קראו ביה (בערבית: אבא). כמו שקראו לו ילדיו. גם החברים של בני המשפחה, השכנים בבית החדש המתפללים בבית הכנסת - כולם קראו לו ביה, והוא מעולם לא תיקן אף אחד ותמיד ענה לשם הזה. רק מעטים בעיר מכירים את כמוס שמואל, אבל כולם מכירים את ביה.

כשכמוס היה סבא צעיר, הוא היה משחק עם הנכדים בלי סוף. המרפסת הארוכה הייתה מגרש המשחקים שלהם, כמוס היה עוטף עצמו בשמיכת צמר כהה ורודף אחריהם להפחידם, והם היו רצים ומתחבאים מפניו. סבתא הייתה מרשה לחלק לנכדים רק כוס אחת של קוקה קולה אחרי הארוחה, אבל כולם ידעו שאפשר לרמוז לסבא, והוא היה מוזג להם עוד שתייה בלי סבתא תשים לב. לנכדים שהיו מבקרים בביתו שלא בשעות הביקור המקובלות היה מכין חביתה מיוחדת. למה מיוחדת? כי החביתה של

כמוס השאיר אחריו מורשת שלא נאמרה במילים. הנהגותיו מלמדות על יראת השם, ישרה, צניעות וכבוד לזולת. הוא היה איש ישר שהתעסק רק בענייניו, איש חסד ואמת. הוא מעולם לא רדף אחרי כסף, כבוד או נכסים, וראה במשפחה ובשלום בין בני המשפחה את הדבר החשוב ביותר בחיים. מעולם לא צעק, והוויכוחים או אי ההסכמות בבית התנהלו בכבוד הדדי ובמילים נקיות ללא רבב. לכל בני המשפחה העניק אהבה גדולה שהשתקפה בעיניו המחייכות, אהבה שנתרה אחריו, והיא שוררת בין כותלי ביתו ובין בניו ביתו מהקטנים ועד המבוגרים ביותר. יהי זכרו ברוך.

כמוס ולהומה השאירו אחריהם מפעל חיים לא מבוטל: שבט משפחתי גדול ומלוכד שבו כולם אוהבים ומכבדים זה את זה. זהו סיפור חייהם של האנשים שעיצבו את חיי, מהותי ואישיותי. אשרי ואשרי חלקי שזאת המשפחה שלי, ואלו הם שורשי.

דידו בשלולית, והוא הגיע לחתונתו עם בגדים ישנים יותר ובליווי אביו משה ז"ל בלבד. עם חמי הייתה לי מערכת יחסים טובה ומכבדת. לדידו ולי נולדו שבעה ילדים בישראל וחיינו בתנאים קשים, ואתם התמודדנו לבד. גרנו במעברת אוהלים ואחר כך בצריפים בלי שירותים קרובים, ומים שאבנו מן הבא. היה קשה מאוד למצוא פרנסה מבלי לדעת את השפה. למרות זאת שמחנו שהגענו לישראל, כי הרי בכל חג והזדמנות הבענו תפילה "בשנה הבאה בירושלים". התרגשנו מכל התפתחות שחלה במדינה ושחרנו על המסורת והדת כפי שהיינו בלוב.

רינה ודידו בישראל

שההורים שלו נמצאים בקומה למטה. הוא התעניין היכן אני ישנה, ובלילה גיליתי שהוא סידר לעצמו מקום שינה על מיטת הקומתיים ממש מול המיטה שלי. אבא שלי גילה זאת והעביר אותי למטה. אז... הבטנו זה על זאת באלכסון.

כאשר ירדנו בעתלית הפנו אותנו לאוטובוסים, ונסענו למעברה באשקלון. רצה הגורל וגם המשפחה של הבחור הגיעה למעברה באשקלון, ומאז הכול היסטוריה. בשנת 1953 התחתנתי עם דוד (דידו) ישראל המכונה 'דידו טוויל' בגלל הגובה, 'דידו לקחל' בגלל צבעו הכהה או 'דידו חות'ה בגלל עיסוקו ואהבתו לים ולדייג. אני זוכרת שאימא שלו, ג'וליה ז"ל, התנגדה לנישואינו, כי האמינה שנישואין צריכים להתקיים לפי סדר גיל הילדים. דידו היה הבן השלישי, והוא החליט להתחתן, כאשר אחיו הבכור לא נישא עדיין. כשהגיע יום החתונה, רמסה ג'וליה את החליפה של

לכית הספק, היא חששה שאגדל להיות בורה. כשהייתי בת 10 היא רשמה אותי לבית ספר לכיתה א'. הקליטה שלי הייתה מצוינת, ולמדתי במהירות רבה לקרוא ולכתוב באיטלקית ובעברית. הייתי תלמידה טובה בחשבון ובהיסטוריה ועוד.

כשאחיותי ואחיי הגיעו לגיל הנעורים, הם החליטו לעלות ארצה במסגרת "עליית הנוער", ואותי הם השאירו לשמור על ההורים. הם התרגשו מאוד לעלות לארץ ישראל, אבל לי נראה מוזר לעזוב את ההורים והמשפחה. כשהייתי בת 17, בשנת 1951, החליטה משפחתי לעלות לישראל. אספנו מעט בגדים והפלגנו באנייה "גלילה". היה מרגש מאוד, וכל הדרך שרנו שירי מולדת ושירים שחברו באותה תקופה.

על האנייה פגשתי בחור שחרחר שלא הפסיק ללוש בי את עיניו. הייתי יפה מאוד, והוא לא הפסיק לחזר אחריי במשך שלושת הימים הבאים על האנייה. לימים הבנתי שהוא ראה אותי בלוב והבטיח לעצמו שיתחתן אתי. שמת לי לב שהוא לבד, וכשהיה מחלק לחם לאנשים שעל האנייה, ביקשתי ממנו לחם לכן ושאלתי אותו למה הוא לבד? הוא ענה

אשנב לעבר סיפורים שסיפרה לי אמי

עמליה אבינועם

אחיי ואני גדלנו עטופים בסיפורים ופיתגמים של אמי האהובה רינה ישראל. ליום הולדתה השמונים תכננו עבורה מסיבת הפתעה, והחלטתי לערוך חוברת שבה יסופר סיפור חייה. בקשתי מאימא שתכתוב את זיכרונותיה, כדי שנוכל לספר לילדנו ונבדנו, והיא נרתמה משימה בשמחה.

ז'ה בבור אלגלילה
צ'נייה מרה יא אל חוויץ'
פטרבלס יקעד קא לילה
באמר דויד אסלטאן
חדאצ' רז'ל ונסה
זראר ונער פרחנין
ייקבלו חיים ויצמן

הגיעה אניית גלילה
פעם שנייה אחים
בלוב תישאר רק לילה
בפקודת דויד בן גוריון
לקחה נשים וגברים
ילדים ונוער שמחים
לפגוש את חיים ויצמן.

וסאסי. מרגש לדעת כי שורשיי מורכבים מסבתא מתימן, סבא מהונגריה, אימא מטריפולי ואבא מתוניס.

בעדה הלובית לידת הבן היא סיבה לשמחה גדולה, ואילו בת הנולדת שנייה או שלישית גורמת לעגמת נפש, אצל האב במיוחד. נולדתי בת שלישית אחרי ג'ינה וחלו. כשאמי כרעה ללדת אותי, הלידה התמהמהה. דודה מנטינה ניגשה לאבי ואמרה לו שכנראה לאה חוששת ללדת בת, ועל כן הלידה מתעכבת. אבא ניגש אל אימא והבטיח לה 'ריגלו' (מתנה באיטלקית) בכל מקרה. לא עבר זמן רב ונולדתי, תינוקת יפהפייה. דודה מנטינה העניקה לי את שמי "רינה בגלל היופי", כך אמרה, ומיסה אשת הדוד סאסי קראה לי "בנינו" כסגולה לכך שאחריי יבואו בנים. ואכן, ארבעה בנים נולדו אחריי.

אימא התעטפה בגאות שורשים ובחזות חיים, ותוך זמן קצר סיימה את המלאכה, ואפילו הוסיפה שירים, סיפורי עם, פתגמים דקלומים ועוד... כך נולד קובץ סיפורים של אישה מיוחדת, בעלת הומור בריא, אוהבת אדם, אופטימית ללא תקנה, אישה היודעת מה היא אהבה, בעלת אמונה ושמחת חיים. שבחמלה רבה עזרה לזולת ושתמיד הודתה לאל על היש.

דפדפתי בחוברת וקראתי בעונג רב את הסיפורים שהחזירו אותי לילדות. תמונות העבר החלו לרוץ מול עיניי, כאשר ישבנו על הארץ אחיי ואני והקשבנו בשקיקה לסיפורים היוצאים מפיה של אמי בנוסח מתחדש, מתובל במראות ולעתים במוסר השכל הקשור לזמן ולמקום.

תתכונ אוילי תבוא אנייה

צ'ווצ'ה קא ז'אק אל בבור	תתכונ אוילי תבוא אנייה
חר מצ'קעד פלחארה דור	עדיף מאשר להסתובב בשוק.
עמלו פינה עמלו פינה	עשו לנו, עשו לנו
מה עת'וונה קא פליסטינה	ונתנו לנו רק את פלסטינה
לפארוק לעיז' עלינה	האדון האהוב עלינו
נעאלק ראסו פלסוק	נתלה ראשו בשוק

המורה פרצה בצעקה, שעד היום אני שומעת אותה: "שימי את היד על השולחן!" הנחתי את היד, וכאשר הניפה את הסרגל הסתתי את היד. המורה לא ויתרה עד שהצליחה להכות אותי. מאותו יום לא חזרתי יותר ללימודים.

במלחמת העולם השנייה עברה משפחתי ימים נוראים. הגרמנים הטילו פצצות, ואנו היינו בחרדה מתמדת. ערב אחד ארזנו כמה חפצים, ובשעת לילה מאוחרת ברחנו מטריפולי המופגת לארץ מולדתו של אבי - תוניס. בספקס התגוררנו במחנה ביחד עם עוד משפחות. אני זוכרת שמטוס היה עובר מעל המחנה, וממנו נזרק לחם. אנחנו הילדים נהנינו לחיות במחנה יחד עם עוד ילדים, אבל להורים היה קשה מאוד. כשהגענו חזרה לטריפולי גילינו שהבית שלנו נהרס, והעסק של אבא - עסק לתבלינים ומוצרי מזון - נשדד ונבזז. נותרנו חסרי כול. גרנו במבנה איטלקי יחד עם עוד משפחות במשך חמש שנים. מיותר לספר את הקושי בחיים ללא תנאים, בלי נוחיות, בלי מטבח ובלי מקום נוח לשינה, אך חיי חברה בין הילדים לא חסרו. הכרתי שם את חברתי לולי, היא התחתנה עם החבר של בעלי והייתה לחברה לחיים.

אחותי חלו, שהייתה גדולה ממני בשנתיים, לא יכלה לסבול את העובדה שלא הלכתי

בית שבו גרתי היה ברחוב רחב ב"חירה זררה", שהיו בו בית קפה, פעמון מטוטלת וכנסייה איטלקית. אני זוכרת יחסי שכנות נעימים שהיו לנו עם הערבים. בשכונה הייתי משחקת עם החברות ב'חטוטה' (קלאס), חמש אבנים ומחבואים. הייתי ילדה רזה מאוד, ועצמות השכמות שלי בלטו. הייתי זריזה כמו איילה, ולא הצליחו לתפוס אותי כשיחקנו ב'תופסת'.

בגיל שש הלכתי ללמוד בבית הספר, ואני זוכרת שכאשר הילדים לא שמרו על המשמעת בכיתה, המורה נהגה להכות אותם בסרגל על האצבעות. דבר זה הרתיע אותי, וחששתי ללכת לבית ספר. אימא הבטיחה שתחכה לי על הספסל, עד שיסתיימו הלימודים, ואכן כך היה. יום אחד פטפפתי עם חברה,

שמי רינה ונולדתי בלוב בשנת 1933 ללאה (לבית גואטע) ולזבולון מזוז. אבי, זבולון מזוז ז"ל, היה בעל עיניים כחולות כים. הוא עבר מתוניס לטריפולי ושם הוא נישא לסבתא לאה והשתרש במקום. אבא היה איש כבוד, ודי היה בהנעת ראשו כדי שנובין אם הסכים לדברנו או סירב. אמי, לאה, נולדה בטריפולי, בת שלישית לרחלה וציון גואטע. אביה, ציון, כונה בלוב 'ציון מחלולה', זה הרתיע אותי, בגלל שביתו היה פתוח לכול. ציון הכיר את רחלה בתימן כאשר חיפש מקום ללמוד הלכה כראוי. הוא בדק ומצא כי בתימן ישנו רב מהונגריה שהיה מורה מכובד. הוא ניגש אל הרב וביקש ללמוד אצלו. לאחר מספר חודשים פנה אליו המורה ושאל בן כמה הוא, ואם הוא רוצה להינשא. ציון ענה שהוא בן 18, והרב הציע לו את אחת משלוש בנותיו. ציון הצעיר נענה בחיוב ובחר להינשא לרחלה, והיא ילדה לו את בקה, מנטינה, סוורה, לאה

ארבע ים פלבחאר משיש
אוסלץ' אלחיפה וצ'הניש
מנחיפה אל בית ליד
תחנה עלה רקבנה
שה פי בנה קלאם אנס
לפרקנה מן וולדנה
ז'ינה ומלקינה שיי
שמאל ימין ייעלמו פינה
יא רבי חאן עלינה

ארבעה ימים הפלגתי בים
הגעתי לחיפה ונאנחתי אנחת רווחה
מחיפה לבית ליד
איך נפלנו על בירכנו
אין טעם להבטחות של האנשים
הפרידו אותנו מהורינו
באנו ולא מצאנו דבר.
שמאל ימין מלמדים אותנו (צבא).
אלוקים תרחם עלינו.

ניסים רובין

הצלם מסידי עזאז

דינו מימון היה צלם בטריפולי שתעתועי הגורל הובילו אותו אל מחנה הכפיה "סידי עזאז" בלבוב במלחמת העולם השנייה. הוא חמק מציפורני הנאצים והצליח לברוח מן המחנה. בשנת 1950 הוא עלה ארצה ופתח חנות צילום ברמתיים שפועלת עד היום.

דינו מימון נולד בשנת 1924 בעיר טריפולי אשר בלבוב בן למני (ניסים) ורותה מימון. כשהיה דינו בן עשר החליט אביו, שהיה ציוני מובהק כמו רבים אחרים מבני העדה, לעלות לארץ ישראל. בשנת 1934 עלה מני מימון עם משפחתו ארצה.

את מקום מגוריו קבע ברחוב הרצל בתל אביב, והחל לעסוק כקבלן בנין, שהיה מקצועו עוד בטריפולי עיר הולדתו. מני נמנה על אלה שהקימו את בית הכנסת הלבוי בשכונת מונטיפיורי.

כעבור ארבע שנים, החל האב לסבול ממחלת עיניים קשה, ומצבו הבריאותי החל להידרדר. רופאיו ייעצו לו לשוב לטריפולי כדי למצוא מרפא למחלתו, שם נמצאים רופאים טובים.

מני מימון שמע לעצת רופאיו ושב עם משפחתו לטריפולי בשנת 1938, ואכן קיבל טיפול הולם למחלתו. שנה לאחר מכן,

יהודה דינו מימון

התכוון מני לשוב ולעלות לארץ ישראל, אך באותה העת פורצת מלחמת העולם השנייה והשלטון האיטלקי אינו מאפשר ליהודים לצאת מגבולות לבוב.

כאן מתחיל סיפורו של דינו. בחור צעיר כבן שבע עשרה שנה השווה בלבוב תחת שלטון איטליה הפשיסטית:

"עד אותה עת התעסקתי כבחור צעיר בתחום הצילום ורכשתי ידע בנושא. באחד הימים נלקחתי על ידי השלטונות הפשיסטיים למחנה כפיה בשם סידי עזאז, שם הועסקנו בעבודות ביצורים עבור הצבא האיטלקי. העבודה הייתה קשה ומתישה, ולמרות חוסני הגופני חיפשתי מידי פעם לנוח קמעה. החייל האיטלקי, שהיה אחראי על קבוצת האסירים היהודים, ראה אותי עומד בחוסר מעש, התחיל לצעוק עלי "למה אתה עומד ולא עושה דבר? מה אתה יודע לעשות בכלל?" ואני עניתי לו, "אני צלם מקצועי וזה מה שאני יודע לעשות." בו

מני מימון

במקום ציווה עלי לגשת למשרדו ולהמתין לו שם.

אחרי זמן מה הגיע החייל למשרד ואמר לי: "מהיום והלאה אתה תעמוד לרשותי ותהיה לידי ובכל מקום שנהיה תצלם אותי." הוא אפשר לי לחזור לביתי כדי להביא את ציוד הצילום הנדרש, והזהיר אותי לשוב למחרת היום אליו, ובמידה ולא אשוב עד הבוקר הוא יעניש בעונש קשה מאד את כל הקבוצה שהייתה תחת אחריותו. כמוסכם, שבתי למחרת אל המחנה והתייצבתי לפניו עוד באותו הבוקר מיוחד שיעניש את חברי הקבוצה כפי שאמר.

מאותו יום ואילך נצמדתי אל החייל, צילמתי אותו צילומים רבים ובמצבים שונים. כאשר פיתחתי את הצילומים והצגתי אותם בפניו, התלהב והתרגש מאד מהתוצאות הטובות. כנראה שהחליט להיטיב איתי ודאג לי שבשעות הפנאי אהיה במרפאה בתפקיד של פקיד, שבו הוטל עלי לרשום ביומן את כל המטופלים שהגיעו למרפאה.

רותה מימון

במרפאה נמצאו רופא גרמני-נאצי אכזר, אחות איטלקייה ואני. ניסיתי לעזור לכל מי שהיה פוקד את המרפאה בכל מיני תחבולות. הייתי ממיס אפר של סיגריות לתוך כוס ערק, ומי ששתה את הערק הזה חומו עלה כמעט עד 40 מעלות. הייתי פונה לרופא ואומר לו שזה מאד מסוכן, והחולה יכול להדביק במחלה את אלה הבריאים העובדים במחנה. אחד מהבחורים תפס יונים, ולאחר ששחט אותם, לקח מדמם ולכלך את התחמונים של "החולה" ואז הייתי אומר לרופא שהחולים האלה עלולים להדביק את יתרת העובדים בדיזנטריה, וכך הם היו משוחררים מעבודות הכפייה ונשלחים לביתם.

בתקופת החגים, ראש השנה וכיפור, פניתי לחייל בבקשה שיסכים שאבקר את הורי. יום לפני ערב יום כיפור אפשר לי להסתלק מהמחנה דרך פרצה בגדר לא לפני שהזהיר אותי לשוב מיד בסיום החג, ובמידה ולא כל הבחורים ייענשו בחומרה. ברחתי מהמחנה יחד עם כמה בחורים דרך פרצה בגדר כאשר החייל מעמיד פנים שאינו יודע מכל העניין.

בשעות הבוקר המוקדמות עמדנו בצד הדרך, במרחק של כחמישה קילומטר מחוץ למחנה, וחיכינו לטרמפ. משאית נהוגה בידי נהג איטלקי עצרה לידינו, והיא עמוסה בחביות ריקות של נפט. במהלך הנסיעה של מסידי עזאז לטריפולי היו מחסומים של הצבא הגרמני. למזלנו, לא הבחינו בנו וכך הגענו בשלום לטריפולי. הגעתי הביתה ואת יום הכיפורים העברתי עם הורי.

למחרת יום כיפור שבנו למחנה, אבל להפתעתי החייל שהיה אחראי עלינו כבר לא היה במקום. נאמר לנו שהוא הועבר למחנה אחר גם אותי ואת קבוצת הבחורים העבירו למחנה כפיה אחר בסביבות העיר בנגאזי. לאחר מספר ימים במקום החדש מצאתי פרצה ודרך מילוט ושבתי הביתה לטריפולי.

יהודה דינו מימון עם אמו בילדותו

על ההפלגה. וכך, בין יתר הדברים, צלל כל ציוד הצילום שלי הימה ולא נשארה אף תמונה למזכרת.

אבל אהבתי לצילום נמשכה ולאחר שהתחתנתי ונולדו לי ארבעה ילדים, עברתי עם משפחתי בסוף שנות החמישים לרמתיים שם פתחתי חנות לצילום, שעובדת עד היום בניהולו של בני חיים."

כל המשפחה שלי עלתה ארצה עם העלייה הגדולה לישראל בשנת 1950. אל האנייה "גלילה" צירפנו גם את פידו, הכלב שלי. פידו כנראה הרגיש שהמצב מסוכן עבורו ולכן הסתתר והיה שקט עד שהגיעה האנייה לנמל חיפה. ההפלגה בים הייתה קשה מאוד ורבת תלאות. הים סער ורב חובל פקד על כולם לזרוק כל ציוד שהכביד

איפה אתם עושים את יום השואה?

זיכרון בסלון היא יוזמה חברתית המאפשרת לציין את ערב יום השואה בצורה משמעותית, בסלון הבית, בין משפחה וחברים, במפגש המורכב מעדות, חלק אומנותי-שיתופי ודיון.

ליוזמה מבורכת זו הצטרפו בשנת 2016 למעלה מחצי מיליון מארחים ומתארחים. השנה השתתפו גם מספר רב של בני הקהילה כניצולים שנתנו עדות אישית, כמארחים את זיכרון בסלון בביתם וכמשתתפים מן המניין.

למעלה ממאה אורחים השתתפו בערב זיכרון בסלון במרכז המורשת בהנחיית פנינה שחם. נתנו עדות הגב' אילנה פלאח ומר אבי נעים שסיפרו את סיפורם הכואב מימי המלחמה. יו"ר האירגון מר שמעון דורון הציג את היומן שכתב אביו בתוך מחנה ג'אדו. בין האורחים המשתתפים חניכי שבט יהודה מתנועת "הצופים" אור יהודה ובני הקהילה. את הערב כיבדה בנוכחותה הגב' לילית שוחט ראש העיר אור יהודה.

הגב' תקווה נעמן-יולזרי סיפרה על אירועי מלחמת העולם השנייה בלוב ועל הקורות את יהודי לוב בשואה בערב זיכרון בסלון בביתם של משפחת אלון בסביון.

דוד ארביב התארך בבית משפחת פרץ ואלו הם דברי בנו אביחי:

"השתתפתי הערב, יום השואה, בערב זיכרון בסלון שהתקיים בביתה של האשה הנפלאה מרגלית פרץ בו התארך אבי, דוד ארביב, שסיפר מול קהל של כחמישים אשה ואיש, צעירים ומבוגרים כאחד, בין הקדמה לקטעי גינה על ילדותו בטרפולי ועל הבריחה מהנאצים ועוזריהם (בעיקר מעוזריהם) תוך התגברות על אירועי האנטישמיות המקומית.

בכל פעם אני מתרגש לשמוע את סיפורי מחדש, הפעם את סיפורי ליוו שירים כמו: ארים ראשי, און לי ארץ אחרת ועוד שנוגנו בכישרון רב כשהקהל מצטרף בשירה חרישית ומרגשת "... כי כלנו רקמה אנושית אחת חיה...".

תודה רבה, אביחי ארביב

יובל בגנו. אתר מעריב. 23/04/2017

יוצאי לוב ששרדו את השואה נפגשו עם הלוחמים היהודים ששחררו אותם

ניצולי שואת יהודי לוב פגשו את יוצאי הצבא האדום שלחמו בנאצים. נשיא ארגון הפרטיזנים: "יוצאי לוב הם האחים שלנו. נלחמנו גם כדי שהסבל שלהם ייגמר"

קהילת ניצולי שואת יהודי לוב שאנשיה נטבחו בצפון אפריקה ושרדי הלוחמים היהודים של הצבא האדום שהביסו את גרמניה הנאצית הם שתיים מהקבוצות שקופחו במהלך התקבעות הזיכרון הלאומי הישראלי של השואה במהלך שבעה עשורים. כעת, בזכות יוזמה של ח"כ קסניה סבטלובה (המחנה הציוני), יו"ר השדולה לשימור תרבות יהדות ארצות האסלאם ויו"ר השדולה למען הוטרנים - מוארים שולי הזיכרון מחדש.

שתי הקבוצות נפגשו לאחרונה במוזיאון לזכר לוחמי הצבא האדום היהודים באשדוד ואחרי יום השואה ייפגשו שוב במרכז להנצחת מורשת יהדות לוב באור יהודה. אפרים פפרני (91) הוא נשיא ארגון החיילים והפרטיזנים נכי המלחמה בנאצים ומי שייסד את מוזיאון הוטרנים. "אירחנו במוזיאון את יוצאי לוב כי הם אחים שלנו ואנחנו נלחמנו גם כדי שהסבל שלהם ייגמר", הוא מספר. "אנחנו מארחים בשנים האחרונות אלפי תלמידים, חניכי תנועות נוער וחיילים שהם הדור

הצעיר שיוכל להעביר הלאה את הגבורה של הלוחמים היהודים שנספו במלחמה על עצם קיומו של העם שלנו, להביס את גרמניה הנאצית."

הפריפריה של השואה

יהדות לוב, קהילה כבת 2,500 שנים, נכבשה בזמן מלחמת העולם השנייה על ידי צבאות גרמניה ואיטליה שפלטו לצפון אפריקה והיו תחת שלטון הרוזן האיטלקי מוסוליני, בעל בריתו הקרוב של היטלר בתקופת מלחמת העולם השנייה. מחנה הריכוז ג'אדו שבלוב, שם שגור בפי שורדי השואה מאותה תקופה בלוב, אינו שגור בפי כל ישראלי כמו מחנה הריכוז ברנן בלזן בגרמניה שאליה נשלחו אלפים מהם ומשם להשמדה. שמעון דורון, גמלאי מערכת הביטחון, עומד בראש הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב ומנהל בהתנדבות את מרכז מורשת יהדות לוב באור יהודה, שגם עליו לא יודעים ישראלים רבים. בקרוב הוא יארח את ותיקי הצבא האדום

צילום: לשכת ח"כ קסניה סבטלובה

שאיורו את שורדי השואה מקהילת יוצאי לוב. "אפשר לקרוא לנו 'הפריפריה של השואה'. ח"כ סבטלובה עשתה דבר מדהים וכשנפגשו שתי הקבוצות, הייתה התעוררות ממש של ההיסטוריה וכשאחד הניצולים שלנו שמע את סיפוריהם הוא ממש פצח בשירה של שיר המעלות מרוב התרגשות. החיבור בהחלט אפשרי וזה מה שנקרא שותפות גורל."

ח"כ קסניה סבטלובה (המחנה הציוני) אומרת כי "אין דבר יותר טבעי בעיני מהמפגשים האלה ועדיין לא מאוחר מדי לתקן. עובדה שגם בקרב המבוגרים, למרות פערי השפה והזמן, הצלחנו לקיים דרשיה מרגש הפגשו שורדי שואה משתי יבשות שחוו באותן שנים ממש את מוראות מלחמת העולם השנייה כל אחד מהזויות שלו, ואת הסיפורים זה של זה שומעים היום, 70 שנה אחרי. בהרבה מאד מקרים הסיפורים היו דומים - של אנשים שביום אחד נגדעו החיים שידעו והפכו לחיים של רדיפה, הסתתרות, עוני ופחד".

"עם ישראל חי, עם ישראל חי, עם ישראל חי", עם ישראל, עם ישראל, עם ישראל חי" החיבור על יהודי לוב מרגש עד דמעות ובמשפטים ציוריים ממחיש כמה יהדות לוב הינה קהילה מסורתית וצינונית.

את הספר ניתן לרכוש במרכז מורשת יהדות לוב באור-יהודה 03-5336272 או דרך האתר livluv.org.il

במפגש מרגש מאוד עם ניצולים מהמרכז לחקר יהדות הולנד קיבלנו את הספר "אהבת הגורל" שנכתב על ידי אבלי הרצברג.

הספר מורכב מסיפורים קצרים שבאחד מהם כתב הרצברג על בואם של יהודי לוב למחנה ברנן בלזן. להלן קטע מהחיבור:

"כי לאבי (לביא) הוא אדם טהור כשונן צחור, ויהיה חבל מאוד אם הסוסים יבואו לקחת גם אותו. (סוסים שלוקחים את המתים) צריכים

לשכנע את לאבי שיאכל את המרק (עם בשר סוס). מובן שמיד לאחר בואו הוא הקים בית ספר לילדי הצפון-אפריקניים. בית ספר זה ציורי כל-כך, ילדיו יפים כל-כך, ולאבי זר כל-כך שהמפקד הניח לו, על אף העובדה שכל לימוד או הוראה היו אסורים איסור חמור והיה אפשר לקיים אותם בתנאים קשים ביותר ובאופן מחתרתי בלבד.

לאבי לימד את תלמידיו גם שירים בעברית:

לובים מלבבים בלוביאדה

כשהקהל רעב וצמא, ומרכז המורשת מוכן לתת, מתארגנים ומוציאים אל הפועל תכנית מדהימה לסוף שבוע ומפנק באילת הרחוקה. ההכנות לקראת אירוע כזה מורכבות ורבות. ראשית יש לבחור בית מלון מתאים שיכול לאכלס מספר רב של חברים, בעל אולמות מתאימים לקיום התכנית העשירה שלנו וחדר אוכל שמזכיר את פועלה ולבשל על פי התפריט המסורתי ושימוש בתבלינים המיוחדים של שלנו; שסגל המלון ידע להעניק שירות טוב ומפנק לאורחיו. יש להזמין אומנים ומרצים מרתקים, והחשוב מכול: לדאוג לכך שיהיה מחיר נוח והוגן. כשהתכנית מוכנה, מתחילים בפרסום ובהשקעת חדרים מותאמים ככל האפשר לצורכי הנופשים. האחד רוצה חדר בקומה ראשונה, שלא ייאמץ לעלות במעלית בשבת, השני רוצה חדר בקומה גבוהה כדי לצפות בנוף. אחד מעדיף את החדר שממנו יראה את הזריחה, והשני מעדיף דווקא לצפות מהסוג הזה.

הצדעה למתנדבים/ למתנדבות

מבקר המגיע לבית המורשת באור-יהודה יכול לפגוש לא מעט אנשים המתרוצצים ועוסקים בפעילויות שונות: החל ממתן מענה לפניות טלפוניות דרך עבודות משרדיות שונות ועוד כהנה וכהנה. מה שהמבקר אינו יודע הוא, שכל אותם האנשים במקום עושים אלה מתנדבים העוזבים את בתיהם, את עיסוקיהם ואת משפחתם, ובאים לפרקי זמן שונים לבית המורשת כדי לסייע בהפעלת המקום - הכול בהתנדבות. העובדה הזאת מרשימה מאוד גם את נציגי המוסדות שאנו נמצאים אתם בקשה הם מופתעים מכך, שכל המערכת הזאת, למעט המזכירה, מופעלת כולה על ידי מתנדבים.

מדי גיליון היוצא לאור אנו מציינים שני מתנדבים המתפקדים בשורותינו ומספרים מעט על אודותיהם לצד תמונותיהם. הפעם, לצערי, לא הצטרפו מתנדבים חדשים, ונשארת ללא שמות שאני יכול לברך אותם על הצטרפותם לפעילות.

זאת ההזדמנות לבקש מהקהל הקוראים - בואו לבקר במרכז המורשת, תיהנו מהפעילות הנעשית שם, ואולי לאחר ההתרשמות "תקבלו חשק" גם להתנדב. ברוכים המצטרפים.

זרקות חמות
לשמעון דורון, יו"ר הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב
לרגל נישואי הבן
ליליאנה נחום
להולדת הנכדים

חידוש בית הכנסת ביפו

בחודש מארס האחרון התקיים טקס פתיחת אתר המורשת בבית הכנסת העתיק לעולי לוב במעמד רון חולדאי - ראש העיר תל-אביב יפו, הרב ישראל מאיר לאו - הרב הראשי לתל אביב-יפו, ח"כ הרב יצחק כהן - סגן שר האוצר, ומר ראובן פינסקי ראש אגף בכיר מורשת, הרב יצחק ברדע ומר מאיר כחלון יו"ר מועצת הארגון העולמי, אשר גם נשאו דברים וברכו לכבוד האירוע. יישר כוח גדול לפעילי בית הכנסת אשר פועלים במקום במשך שנים, ואשר המשיכו להפעיל את המקום גם במהלך תקופת השיפוצים הממושכת. במהלך הטקס הוכנסו ספרי התורה לארון הקודש המחודש בשירה ובצהלה של הנוכחים במקום ובליווי של כליזמרים שהנעימו בניגונם את הערב. תפילת ערבית חגיגית נחתמה בסעודת מצווה במנהג הלובי העתיק של חנוכת הבית "הבטיסה".

במרכז המורשת התקיים ערב מספרי סיפורים בביצוע בוגרי קורס "המורה המספר" בהנחיית יוסי אלפי.

עצרת זכרון והנצחה

עצרת זיכרון והנצחה ליהודי לוב שנספו בשואה, לקרבנות הפרעות בלוב, ולנופלים במערכות צה"ל והביטחון לדורותיהם, נערכה ביער לוב אשר בתל חידי בהנחיית אבי פדהצור אוצר המוזיאון. מאות מבני העדה הגיעו מרחבי הארץ להשתתף ולקחת לחלוק כבוד עם הנופלים למען חרות ישראל, ועם אותם שמסרו נפשם למען שמירה על יהדותם. המקום קושט בדגלי הלאום, דגלי בית המורשת ובדגלי קרן קיימת אשר נתנו חסותם ואף סייעו להצלחת העצרת. נשאו דברים: יושב ראש הארגון מר שמעון דורון ומר משה דבוש חבר דירקטוריון קק"ל. חבר הכנסת וסגן השר הרב יצחק כהן, הוזמן להדלקת הפלידי ולקריאת יזכור וקדיש. צמד פייטנים צעירים ממקהלת "פרחי בלוב" הנעימו בקולותיהם היפים את הנוכחים. מצעד דגלנים מסורתי בשיר "שאו ציונה נס ודגל" ושירה אדירה של המנון "התקווה" חתמו את הטקס.

ביקור שר האוצר מר משה כחלון במרכז מורשת יהדות לוב

חידוש חתימת ברית ערים

מכתב תודה מליאת שוחט, ראש עיריית אור יהודה על השתתפות חברי הנהלת הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב בטקס חידוש חתימה עם עיריית שרלוטנבורג שבגרמניה במלאת חמישים שנה לחתימה ברית ערים הראשונה. הטקס לוהו בקטעי נגינה ושירה והשתתפו בו נכבדי העיר אור יהודה עם ותיקי המקום, ומשלחת של חברי הנהלה ממרכז המורשת.

מניני אמנונה

פנינה שחם רכזת צוות חינוך והדרכה.

עבר, הווה ועתיד נפגשים במחזיאון

סבתי גוליה גילו (בן-דוד מנישואים) ע"ה הייתה אישה רבת פעלים. היא הייתה אמנית, תופרת, רוקמת, בשלית מעולה, והכישרון המפורסם ביותר שלה הוא הנגינה. סבתא גוליה ניגנה על מספר כלי נגינה. סבתא גוליה הייתה "סלב" של אותם הימים. בכל מקום כשפגשתי נשים לוביות מבוגרות ואמרתי להם שאני הנכדה של גוליה גילו (במקור אנג'לו), נוכחתי לדעת שכולם הכירו אותה, והיו מתפללים ומתלהבים ושואלים אותי "מה שלומה? איזו אישה, משהו משהו!" ברוך השם, תמיד הבנתי שזה סוג של ייחוס להיות הנכדה שלה. ואני, הנכדה הקטנה ביותר שלה, קרויה על שמה, ואולי בגלל זה זכיתי לקבל המון מהאמנות שבה, שכן גם אני אמנית רב תחומית. אימא שלי מספרת, שכאשר היא החליטה לקרוא לי גליה, היא באה וספרה לסבתא בהתרגשות "קראתי לילדה גליה, על שמך" וסבתא אמרה: "גליה זה לא גוליה!". לאחר הדברים האלה, אימא שלי, שתחי', הוסיפה לי את השם גוליה עוד באותו היום.

כשהייתי קטנה והיינו באים לבקר את סבתא וסבא בצריף התכלת ברחוב דוד רמז באור-יהודה, הבית היה תמיד פתוח. בסלון של הצריף היו הרבה נגנים, וסבתא שלי הייתה מנגנת יחד אתם יחד על עוד ועל קנון. אני זוכרת, שכילדה קטנה הייתי שואלת את אימא שלי בפליאה: "מה, הבית של סבתא כל הזמן מלא באנשים שמנגנים?! אז לא הבנתי את הערך של הדבר. היום הייתי מוכנה לשלם הון בכדי לשמוע ולו קונצרט אחד שהיא מנגנת בו.

דרך אגב, הנגנים שהיו באים אליה הביתה היו הנגנים של תזמורת קול ישראל בערבית (אמרתי לכם שהיא הייתה "סלב").

השנה ביום העצמאות לקחתי את שתי בנותי הקטנות להפעלה שהתקיימה באולם סעדיה גאון. כשהסתיימה הפעילות ובדרכנו למכונית חשבתי לעצמי: "מה אני הולכת לעשות אתן עכשיו?" לפתע ראיתי את מוזיאון מורשת יהדות לוב פתוח. שאלתי אותן: "רוצות שאני אראה לכן את העוד שסבתא

גוליה הייתה מנגנת עליו? זהו כלי נגינה שהכינו אותו בגודל קטן במיוחד בשבילה עוד כשהייתה ילדה" הקטנות שמחו וענו בניגונה: "כן". נכנסנו למוזיאון והראיתי להן את העוד המיוחד של סבתא גוליה המוצג בכניסה למוזיאון, והן ממש שמחו ושאלו ושאלו. אחר כך סירנו בכל המוזיאון, והילדות נהנו מאוד מהביקור!

מאז, בכל פעם כשאנחנו חולפות על פני המוזיאון (הוא בדרך לבית שלנו), הן אומרות לי "אימא, המוזיאון פתוח, בואי ניכנס!" הרושם הטוב שנשאר להם הוא בודאי בזכות היחס הנפלא שקיבלנו באותו היום מכל הצוות!

אני ממליצה בחום לכל מי שמתעניין בעדה או למי שיש ניצוץ לובי בלבו לבקר במוזיאון ולספוג שורשים.

באהבה גליה גוליה לוי

Vittorio Halfon

Ricordo del rag. Lillo Arbib

Ricorre il 50° anniversario del nostro esodo dalla Libia. Sono già apparsi articoli e commenti sulla stampa ebraica e si stanno preparando altre manifestazioni di vario genere (conferenze, proiezioni di documentari, ecc.) a Roma, Milano e Israele.

Kol hakavod a tutti coloro che si stanno prodigando per una giusta risonanza di questo anniversario.

Ritengo che si scriverà/parlerà di tutto, ma ho la sensazione che non ci si ricorderà di quel importante

lavoro di diplomazia, battaglie legali, assistenza e interventi di altro genere svolti dal COMITATO ASSISTENZA EBREI DELLA LIBIA al nostro arrivo nel 1967 e agli anni difficili che seguirono.

Raffaele (Faelo) Fellah

Grande merito per questo lavoro va al Rag. Lillo Arbib z.l. che già da Tripoli durante le tumultuose giornate di Giugno 1967, mentre eravamo tutti chiusi a casa, si era attivamente intervenuto presso il governo libico per trovare una via d'uscita per la popolazione ebraica.

Anche dopo l'arrivo in Italia è stato il promotore, insieme ai maggiorenti della nostra 'keilla', di una riunione tenutasi il 09 Luglio 1967 al Tempio Maggiore di Roma per la formazione del Comitato Assistenza Ebrei della Libia per affrontare insieme alle istituzioni locali la difficile situazione di centinaia di famiglie che sradicate dal suolo natio si sono trovate in un nuovo paese senza alloggio e senza mezzi. Il Comitato è stato riconosciuto subito dal Rabinato e Comunità di Roma e dall'Unione delle Comunità.

L'attività svolta da Lillo Arbib, coadiuvato dal infaticabile 'pusher' Raffaello Fellah z.l. ed altri componenti del Comitato, è stata intensa con lunghe sedute con i dirigenti della Comunità di Roma, con l'American Joint ed altri enti ebraici italiani ed internazionali.

Il lavoro di Lillo Arbib non finisce qui. Sempre in rappresentanza della nostra 'keilla' ha continuato a mantenere vivo il rapporto con il Governo Libico e con l'Ambascia Libica a Roma. Grazie alla sua perfetta

Lillo Arbib

conoscenza della lingua araba e al suo garbato linguaggio diplomatico abbiamo avuto la possibilità di rinnovare i 'Travel Documents' permettendo così di rientrare a Tripoli. Rientro che hanno fatto i più temerari per recuperare, ove possibile, quel che si poteva ottenere da compratori trasformati in sciacalli.

Sempre grazie a questi contatti con l'Ambasciata Libica abbiamo avuto la possibilità di ottenere valuta dai nostri conti bancari in Libia rimesse di 750 sterline annuali per ogni figlio in età scolastica per un paio di anni. Il che ha dato un po' di ossigeno alle nostre povere tasche in quei primi anni difficili.

Grazie a Dio quegli anni di ristrettezze e disorientamento

li abbiamo superati. Nessuno rimpiange la Libia.

Le nuove generazioni continuano ad affermarsi in svariati campi in Israele, Italia e altrove.

Non posso concludere senza ricordare anche persone che negli anni 1967-72 ci hanno sostenuto ed assistito. Inizio con le istituzioni:

Rav Elio Toaff z.l. - Rabbino Capo di Roma;

Sergio Piperno Beer - Presidente

delle Unione delle Comunità

Aldo Sonnino - Vice presidente della Comunità di Roma

Sidney Engel, Loni Mayer, Mara Cohen, Kleinbaum - American Joint

Avraham Karlikow - American Jewish Committee

Carla Di Nepi - Deputazione di Assistenza Passo ai compaesani:

Raffaello Fellah, Joseph Habib, Maurizio Dawan, Raffaello Tesciuba, Samuele Naaman,

Sialom Tesciuba e Bondy Nahum.

Riposino in pace in Gan Eden quelli che ci hanno lasciato e un augurio di buona salute e serenità agli altri.

A distanza di tanti anni può essermi sfuggito qualche nominativo e di questo chiedo scusa.

Vittorio Halfon
Segretario Comitato Assistenza Ebrei di Libia 1967-72

Giugno 1967: riunione all'hotel Parco dei Principi di Roma, coi rappresentanti del Joint Americano, per discutere della situazione degli ebrei di Libia. Primo da destra: Lillo Arbib, in rappresentanza della Comunità Ebraica di Tripoli.

Herbert
Avraham Arbib

Cinema *(Un capitolo di un romanzo)*

Il sabato sera era di solito dedicato al cinema. Andavamo tutti, a piedi perche' l'autista aveva ricevuto un giorno di vacanza, odorando il profumo dei fiori passando dall'angolo in Piazza Italia dove un arabo, seduto su una stuoia sul marciapiede, offriva in vendita stringhe di gelsomino agli ebrei per la Havdala'.

I film erano italiani, o anche francesi e americani doppiati in italiano. Ci meravigliammo

di Biancaneve e dei sette nani, ridemmo fino alle lacrime dello slapstick di Stan Laurel e Oliver Hardy (che in italiano si chiamavano Stanlio e Ollio), battemmo i piedi sotto la pioggia con Gene Kelly, ci tuffammo in piscina in Technicolor con la sirena Esther Williams, ci commovemmo delle canzoni d'amore di Pat Boone a Bernardine, e piangemmo delle disavventure dei soldati che spesero nella seconda guerra

mondiale i migliori anni della loro vita. Sullo schermo, Kirk Douglas acceco' il ciclope Polifemo proprio come fece Ulisse nell'Odissea che studiavo a scuola, Gary Cooper sparò sui cattivi a mezzogiorno e poi butto' a terra la sua stella di sceriffo, Burt Lancaster bacio' appassionatamente Deborah Kerr sulla spiaggia in un amore che non duro' per l'eternita', James Dean invecchio' e si ubriaco' nel gigante Texas, Alec

Alcuni soci arabi del rag. Lillo Arbib, ad un ricevimento

Bar mizva di Herbert Arbib

Guinness fece saltare il ponte sul fiume Kwai, e i soliti ignoti Vittorio Gassman e Marcello Mastroianni fecero un piano per una rapina e invece di entrare nella cassaforte della banca si trovarono di fronte a una pentola di pasta e ceci. E le mie zie si innamorarono di Rock Hudson e di Dana Andrews, di

Gregory Peck e di Cary Grant; io invece amavo solo Audrey Hepburn.

Dato che l'ora in cui andavamo al cinema dipendeva dall'uscita del sabato, raramente vedevamo un film dall'inizio. I posti non erano numerati, e in genere entravamo quando il film era gia' cominciato, a volte anche a

meta', e dopo la fine lo vedevamo dall'inizio fino a che uno di noi non diceva "Siamo entrati qui!". Non proprio un gran piacere, ma cosi' facevano tutti. La scena degli spettatori che si alzavano e si sedevano nel buio era una parte inseparabile di ogni film.

tbarbib@zahav.net.il

Bar mizva di
Herbert Arbib

Daniel Mimun

Un pomeriggio all'Underwater

Sabato pomeriggio. Del lontano maggio 1964.

Il tempo era splendido, l'atmosfera molto piacevole. Uno dei pochissimi bei ricordi che ho di quel paese, di quella città che così tanto detestavo e che fra poco avrei lasciato per sempre.

Circolo Underwater Beach, alle porte di Tripoli. Un circolo creato solo da pochi anni da un gentiluomo neozelandese, Mr. Collins, le cui figlie Jenny e Anne facevano oramai parte del nostro gruppo di amici.

Il circolo era gestito da un signore greco, Papadopoulos, ed era uno dei pochissimi posti in cui si viveva e respirava un'atmosfera europea, internazionale, dove non ci si immaginava neanche di essere in quella ex colonia italiana in fondo al deserto libico.

Ci si arrivava, dopo aver lasciato alle nostre spalle Tripoli, per

almeno cinque o sei chilometri sulla statale, in direzione Zavia. Girando a destra si percorrevano quasi due chilometri di una pista sterrata per arrivare al circolo. Campi di tennis, una bella piscina olimpionica e il circolo stesso, elegante nella sua semplicità, dove si poteva anche pranzare o giocare a carte. Un posto unico, per Tripoli, dove non eravamo abituati a queste meraviglie. Da lì si scendeva per qualche centinaio di metri al mare, dove la spiaggia era solamente di scogli, sui quali Mr. Collins aveva fatto costruire diverse piattaforme di cemento, sulle quali prendevamo il sole per ore. Naturalmente la cosa più bella era il mare stesso: limpido, blu e verde, nei cui scogli vi era un'infinità di pesci. Noi, appassionati di caccia subacquea con semplici pinne e maschere e i famosi fucili a molla Cressi, ci passavamo ore a

nuotare e pescare.

Detto così, sembrerebbe che quello fosse un vero paradiso terrestre, invece altro non era che un piccolo rifugio dove ripararsi per fuggire alla vita oppressiva, chiusa, soffocante di un Paese che ci opprimeva, ci discriminava, ci umiliava e che di lì a pochissimi anni ci avrebbe esiliato in massa confiscandoci tutti i beni, a noi, che vivevamo in quel paese da molti secoli prima che gli arabi stessi vi arrivassero.

Quindi, ritorniamo al famoso sabato pomeriggio di quel maggio del 1964.

Qualcuno, non ricordo più chi, forse la direzione dell'Underwater stessa, aveva organizzato una serie di gare di nuoto, nella piscina del Club.

La compagnia che io frequentavo era lì al completo. Era un miscuglio di ebrei, italiani cattolici, maltesi e greci: lo spaccato della nostra società, la società che noi frequentavamo. Pur avendo ognuno la propria personalità e il senso di appartenenza al proprio retaggio, e malgrado che fossero presenti a volte piccole divergenze con frecciate antisemite, o piuttosto pesanti commenti nei confronti degli italiani e dei greci, cioè malgrado eravamo un gruppo compatto che si amalgamava continuamente. In fondo, tutta la popolazione non araba di Tripoli ammontava sì o no a quasi venticinquemila persone e di conseguenza i giovani

erano solo poche centinaia che si frequentavano assiduamente dato che frequentavano le stesse scuole e gli stessi locali.

Ricordo perfettamente quasi tutti coloro che erano presenti, quel giorno. Eravamo allegri, felici, incoscienti della disgrazia che di lì a poco si sarebbe abbattuta su tutto il nostro mondo.

Ricordo che Jorgo Glinatzis, un mio amico greco, vinse i 50 metri farfalla, mentre Giugi Giayvia e Silvio Forti si contesero l'oro per lo stile libero. Invece Sandro Fargion e Marella Nunes Vais vinsero rispettivamente per i maschili e i femminili la rana. I ricordi sono bene impressi, nella memoria. Era l'esempio più clamoroso di come potessimo integrarci così facilmente, in quel miscuglio di razze, religioni, origini e retaggi.

Una giornata meravigliosa, come un sogno effimero, come un triste e beffardo segno del destino, che ci voleva far

credere e illudere che quello era il mondo perfetto in cui avremmo potuto vivere e prosperare. E quasi tutti si illudevano, quasi tutti ci credevano per poi essere brutalmente svegliati da questo sogno, gli ebrei dai progrom e dall'esilio forzato e gli italiani, solo tre anni dopo, deportati in massa e cacciati dalle proprie case.

Io invece no. Sì, mi divertii, godei molto di quel pomeriggio passato piacevolmente con amici e compagni, ma contavo i giorni e le ore, e solo dopo pochi mesi me ne andai per sempre da quel paese invivibile, ostile, andai correndo verso la libertà di pensiero e di azione, lasciandomi per sempre quel paese che maledivo e in cui avevo dovuto passare soffrendo i primi diciott'anni della mia vita.

Commiato del redattore.

Sono già passati diversi anni, da quando ho iniziato a occuparmi della redazione italiana dei Germogli.

Lascio ora il mio posto, sicuramente in mani abili e più fresche delle mie, poiché ho deciso che è necessario alternarsi e non occupare una posizione ad infinitum.

Ringrazio i lettori per la simpatia e la solidarietà manifestatami in così tanti lunghi anni, con la certezza che la sezione italiana della rivista sarà sempre più interessante e piacevole.

Daniel Mimun
danmimun@zahav.net.il

